

Angažirana književnost na primjeru Džepnog atlasa žena Sylwije Chutnik

Pranjić, Vlasta

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:253764>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za poljsku književnost

Diplomski rad

**ANGAŽIRANA KNJIŽEVNOST NA PRIMJERU *DŽEPNOG ATLASA*
ŽENA SYLWIJE CHUTNIK**

Studentica: Vlasta Pranjić

Mentorica: dr.sc. Đurđica Čilić izv. prof.

akademska godina: 2022./2023.

Zagreb, rujan 2023.

SAŽETAK

Angažirana književnost kao cilj ima educirati čitatelja, potaknuti ga na razmišljanje, na promjenu, prikazati različite perspektive i svjetove te dati glas onima koji ga u stvarnosti nemaju. *Džepni atlas žena* Sylwije Chutnik primjer je angažirane književnosti koja čitateljima približava svijet četvero marginaliziranih stanara varšavske četvrti. Upravo je angažirana književnost na primjeru *Džepnog atlasa žena* tema ovog diplomskog rada kojim se prikazuje kako Chutnik angažira čitatelja te kod njega budi empatiju, razumijevanje pa i kritičko razmišljanje. U ovom radu definira se angažirana književnost te njena svrha, zatim se predstavlja poljska književnica i aktivistica Sylwija Chutnik i njeno djelovanje u Poljskoj. Prije nego što se analizira *Džepni atlas žena*, ukratko se objašnjava položaj žena u suvremenom poljskom društvu, ali i feminizma. Zatim se detaljno analizira roman, njegovi likovi, središnji motivi, stil i jezik te reakcija koju je izazvao. Pritom se obraća posebna pozornost na ono što ga čini primjerom angažirane književnosti. U zaključku se objašnjava zašto se smatra da je *Džepni atlas žena* Sylwije Chutnik reprezentativan primjer angažirane književnosti.

KLJUČNE RIJEČI: angažirana književnost, *Džepni atlas žena*, Sylwija Chutnik, feminizam

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. ANGAŽIRANA KNJIŽEVNOST	3
3. O AUTORICI.....	8
4. POLOŽAJ ŽENA U SUVREMENOM POLJSKOM DRUŠTVU.....	10
5. <i>DŽEPNI ATLAS ŽENA</i>	14
5.1. PRVO POGLAVLJE – TEZGARICE	15
5.2. DRUGO POGLAVLJE – VEZISTICE.....	18
5.3. TREĆE POGLAVLJE – LAŽNJAČE	21
5.4. ČETVRTO POGLAVLJE – PRINCEZICE.....	23
5.5. SREDIŠNJI MOTIVI U <i>DŽEPNOM ATLASU ŽENA</i>	25
5.6. JEZIK I STIL U <i>DŽEPNOM ATLASU ŽENA</i>	28
5.7. REAKCIJE NA <i>DŽEPNI ATLAS ŽENA</i>	30
6. ZAKLJUČAK.....	33
7. LITERATURA	35

1. UVOD

Otkad postoji, književnost je jedan od glavnih izvora znanja. Djeca čim nauče čitati upoznaju se s književnošću primjerenom njima te cijelu svoju mladost koju provedu u školskim klupama crpe znanje iz nje. Odrasli pak sami biraju koliko će književnost utjecati na njihove živote te hoće li uopće biti dio njihovih života. U današnjem svijetu književnost je dostupnija nego ikada prije. Pojavom novih tehnologija gotovo sve se može naći u digitalnom obliku pa tako i mnogobrojna književna djela u vrlo kratkom roku. Nije potrebno čekati godinama da se nešto objavi ili prevede. Međutim, što je zapravo književnost? Na to pitanje može se naći mnoštvo različitih odgovora. U potrazi za tim odgovorom Jonathan Culler dolazi do zaključka kako je književnost govorni čin ili tekstualni događaj koji kod čitatelja izaziva određenu vrstu pažnje, a u suprotnosti je s ostalim vrstama govorne radnje kao što su davanje informacija ili postavljanje pitanja. (1997:26) Culler dodaje kako je književnost buka kulture te tekst koji poziva na čitanje i angažira čitatelje da promišljaju o problemima značenja. (1997:40) Književnost nam pomaže da shvatimo tuđe životne okolnosti koje sami ne razumijemo, približava nas dijelovima svijeta koji bi nam inače bili nedostupni te nas potiče na razmišljanje o temama koje nam nisu svakodnevne ili se nikada nismo imali prilike susresti sa njima. To potvrđuje i Milivoj Solar koji tvrdi kako književnost na svojstven način komunicira s čitateljem te mu prenosi znanja koje je čovječanstvo steklo. (2005:12) Nadalje ističe kako je književnost istodobno spoznaja i komunikacija. U svom djelu *Demon teorije* Antoine Compagnon nastoji proučiti teoriju književnosti te objašnjava kako „književnost može biti u skladu, ali i u neskladu s društvom; može pratiti njegovo kretanje, ali mu može i prethoditi.“ (2007:37)

Kad je riječ o svjesnoj namjeri autora da svojim djelom utječe na čitatelja, njegove stavove i njegov svjetonazor, posebno nam je važna kategorija „angažirana književnost“ koja je dobila na popularnosti nakon završetka Drugog svjetskog rata. Naime, francuski egzistencijalisti, među kojima je i Jean-Paul Sartre, smatrali su kako umjetnici, u ovom slučaju književnici, imaju dužnost prema društvu, a ta dužnost je informiranje društva. Književnici u svojim djelima otkrivaju svoje osjećaje i misli, no nerijetko se može iščitati i njihov stav. Filip Biały postavlja pitanje, može li književnost, kao proizvod koji pripada području umjetnosti, biti izvor znanja o politici? (2013:7) Naravno, nužno je spomenuti da politička tematika nije jedino što književno djelo čini angažiranim. Filozofske, društvene ili pak religijske teme također spadaju u angažiranu književnost. No, vraćajući se pitanju koje je postavio Biały,

važno je istaknuti da su mišljenja različita i ne postoji jedan točan odgovor. Naime, stavovi su drugačiji od osobe do osobe te sukladno s našim stavovima, mnogi od nas odabiru što će čitati i kakva književna djela žele kao izvor znanja. Kako tvrdi Bernard Koludrović „unutar sustava književnost i politika pojavljuju se kao sfere između kojih nije uvijek povučena jasna granica, koje nisu razdvojene na temelju konvencionalnog definiranja dvaju polja“. (2014:207)

U jednom od ključnih djela o književnosti, *Što je književnost?* francuski književnik, filozof i kritičar Jean Paul-Sartre izjavljuje da „književnik piše kad se drugi bore“. (1981:4) Nadalje objašnjava kako je književnik ponekad na to ponosan, a nekad se toga srami. Mogu li angažirana književnost i književnik utjecati na svijet na isti način kao borbe? Ako da, utječu li na pozitivan ili negativan način? Teško je usporediti nasilan način dolaženja do promjena u društvu sa čitanjem knjiga, ponajviše zato što je čitanje i educiranje o određenim temama o kojima možda nemamo dovoljno znanja nešto što ne radimo prisilno, već iz znatiželje i zanimanja. Međutim, činjenica je da pisana riječ može imati težinu i dovesti do promjene. Prema Jamesu Engellu, pojedini književnici koriste svoja djela u svrhu širenja svojih ideja te dodaje da se snaga njihove misli te sila njihovih argumenata ne može odvojiti od književnih kvaliteta njihova pisanja.(1999:1)

U ovom diplomskom radu predstaviti će se poljska književnica Sylwia Chutnik te njen prvi i najpoznatiji roman *Džepni atlas žena* koji je primjer angažirane književnosti. Nastojat će se objasniti po kojim kriterijima roman spada u takvu vrstu književnosti, odnosno koja ga njegova obilježja tamo svrstavaju. Također će se napraviti kratak osvrt na položaj žena u suvremenom poljskom društvu kako bi se lakše razumjela problematika kojom se Chutnik bavi u svom romanu. Nakon toga će se detaljno analizirati roman te četiri glavna lika koje Chutnik koristi kako bi prikazala neke od čestih predrasuda s kojima se nose Poljaci odnosno Poljakinje. Nakon predstavljanja i analize likova, proučit će se na koji način Chutnik angažira čitatelja i prikazuje problematiku o kojoj piše. Uz to će se i objasniti reakcija društva na roman *Džepni atlas žena*. U zaključku će se na primjeru *Džepnog atlasa žena* pojasniti važnost angažirane književnosti te zašto je moje osobno mišljenje da je takva književnost neophodna, pogotovo u današnje vrijeme.

2. ANGAŽIRANA KNJIŽEVNOST

Koliko je književnost važna dokazuje činjenica da je prisutna u gotovo svakoj kulturi. Iz nje možemo saznati informacije o povijesti raznih zemalja, razumjeti različita društva, običaje i perspektive. Kroz pisanu riječ možemo se približiti kulturama koje su nam potpuno nepoznate i koje bi većini u prošlosti bile nedostupne. Izaziva razne reakcije kod čitatelja, od radosti do tuge pa sve do bijesa, u stanju je utjecati na osjećaje. Među raznim tipovima umjetnosti, književnost je ona koja povezuje ljude koristeći jezik. „Književnost se služi jezikom kao slikarstvo bojom, kiparstvo kamenom, a glazba tonovima, recimo, ali jezik nije prirodna građa, nego je već i sam izuzetno složena duhovna tvorevina.“ (Solar, 2005:13) Ona obuhvaća različite vrste pisane riječi, to mogu biti romani, eseji, pjesme ili kratke priče-hybridne vrste, dokumentarističko-fikcionalne itd., ali ono što je zajedničko svim tim vrstama je da koriste jezik kao glavno sredstvo te kao cilj imaju prenošenje ideja, izražavanje emocija, istraživanje ljudske psihe ili, ono što je jedna od karakteristika angažirane književnosti, kritiziranje odnosno kritičko promišljanje.

Riječ umjetnost prosječnu osobu često asocira na slikarstvo, a slikarstvo podrazumijeva nešto lijepo što nam lako krade pozornost. Često podrazumijevamo da je umjetnost samo nešto vizualno. To naravno nije tako, no kada se radi o književnosti ona također može biti estetski lijepa. Karakteristike nekog pisanog teksta koje ga čine lijepim mogu biti kreativnost, originalnost, stil kojim je pisan, ali ponajviše moć da izazove reakciju kod čitatelja. Ta reakcija može biti različita. Poželjno je da je pozitivna, emocionalna ili pak intelektualna, tada smatramo da je roman, pjesma ili neka kratka priča lijepa. Koliko puta smo nakon čitanja knjige koja nas je oduševila i nije nas ostavila ravnodušnima za njen opis upotrijebili pridjev „predivna“ ili „lijepa“. Emocije koje pobudi u nama mnogi mogu vizualizirati te smatraju književnost lijepom umjetnošću.

Angažirana književnost posebna je vrsta književnosti koja može biti izravnija ili možda agresivnija od nekih drugih vrsta. Vrlo je iskrena i tjera neke čitatelje da izađu iz svoje zone komocije i suoče se s nečim što su možda izbjegavali ili jednostavno negirali. Jean Paul-Satre je u knjizi *Što je književnost?* (1981) iznio teoriju da bi roman trebao podrazumijevati korektivne mjere za rješavanje aktualnih društvenih i političkih problema. Autor također dodaje da je temeljna poanta koju je potrebno shvatiti kako bi se uopće razumjela angažirana književnosti spoznati da jedini pravi argument o tome treba li roman djelovati kao instrument društvenog djelovanja ili ne leži potpuno izvan polja same književnosti. Činjenica je da nisu

svi zabrinuti za probleme s kojima se ljudska bića susreću svaki dan. Jedna od ljudskih osobina je ignoriranje svega što se ne tiče nas samih. Uz to, mnogima je čitanje način bijega od svakodnevnice te ne žele čitati nešto što ih opterećuje, što ih tjera da razmišljaju o problemima te navodi na angažiranje i društveno djelovanje. U angažiranom romanu kao što je *Džepni atlas žena* autorica daje kontekst, opisuje likove, predstavlja ih čitatelju koji se za njih veže, tjera čitatelja da uloži vrijeme u dodatno istraživanje, koje nije zahtjevno jer su u današnje vrijeme u informacije vrlo lako dostupne. Na taj se način čitatelj može zainteresirati za teme koje su mu do tada bile strane ili daleke. Sartre se u svojoj knjizi obraća onima koji također smatraju da bismo svi trebali biti opterećeni socijalnim i političkim pitanjima našeg vremena te si ne možemo priuštiti njihovo daljnje izbjegavanje i ignoriranje. Angažirana književnost koristi umjetničke forme kao što su romani, pjesme, drame ili eseji kako bi prenijela svoje poruke i potaknula čitatelje na razmišljanje i djelovanje. Također potiče empatiju kod čitatelja. Ona može biti sredstvo promjene, potaknuti prosvjed ili otpor protiv nepravde i represije. Angažirana književnost također ima svrhu i namjeru promovirati određene vrijednosti. Autori angažirane književnosti vrlo često koriste svoje radove kao sredstvo za izražavanje svog mišljenja te komentiranje i kritiziraju društvo, politiku ili postojeće probleme. Sartre tvrdi kako književnici dostižu vječnost tako da skreću pozornost na nadvremenske vrijednosti koje su implicirane u socijalnim i političkim sukobima o kojima pišu. (1981:7) Na čitatelju je da odabere hoće li čitati nešto u skladu sa svojim mišljenjem ili nešto potpuno suprotno. Bez obzira što se radi samo o pisanoj riječi, ona također može imati veliki utjecaj pa je jedna od ključnih karakteristika angažirane književnosti njena povezanost s društvenim promjenama. „Nijedna tehnologija nikada nije bila učinkovitija od tiskarskog stroja koji ruši klasne hijerarhije moći. Tiskanje je omogućilo demokratske revolucije poput Francuske revolucije i Američke revolucije.“ (Miller, 2002:3)

Feministička književnost Sylwije Chutnik također spada pod angažiranu književnost. Što se tiče feminističke književnosti općenito, ona je postala popularna u 20. stoljeću. Kako su žene tek u 20. stoljeću u većini svijeta dobile pravo glasanja, pravo na rad, obrazovanje, zdravstvenu skrb i druga prava, počele su progovarati o stoljećima opresije. Međutim, ta opresija nije prestala dobivanjem prava, i dalje je postajala potreba za borbom, a jedan od načina da se njihovi glasovi čuju postala je i književnost. „Feministička fikcija može se shvatiti i kao proizvod postojećih društvenih uvjeta i kao oblik kritičkog suprotstavljanja njima, a ova se dijalektika može korisno tumačiti u kombinaciji s analizom statusa feminizma kao društvenog pokreta unutar naprednog kapitalizma.“ (Felski, 1989:11)

Jolly (2016) ističe 60. i 70. godine 20. stoljeća kao novo poglavlje u dugoj priči književnog feminizma. Objašnjava kako je sve više žena bilo obrazovano te su odbacivale neželjene sudbine drugorazrednih žena i majki, usmjerile su svoje nove ambicije u poeziju, romane, kratke priče, autobiografije, glazbene stihove, kazalište i novinarstvo. Jolly također spominje roman *Zlatna bilježnica* (1960) Doris Lessing u kojem protagonistica preispituje svoje razočaranje muškarcima, komunizmom i nasilnim otporom, smatrajući ga romanom koji je navijestio novu eru. Naravno, u nekim kulturama feministička književnost razvila se ranije nego u drugima, a u mnogim zemljama zabranjena je ili teško dostupna i danas. Zbog toga je teško govoriti o feminističkoj književnosti koja je pobudila svijest i promijenila perspektivu cijelog svijeta, već je lakše govoriti o feminističkoj književnosti raznih zemalja ili kultura. Ona razotkriva nejednakost, zlostavljanje ili druge oblike društvene nepravde. Upravo to radi Sylwia Chutnik u *Džepnom atlasu žena*. Ne bavi se samo „ženskim“ problemima, već njen feminizam podrazumijeva antisemitizam, homofobiju te seksizam koji njeni likovi proživljavaju. To su nepravde koje ne doživljavaju isključivo žene, ali žene su najčešće te kojima se to događa. Sartre navodi kako je književnost, konkretno angažirana književnost, isključivo društvena funkcija. To znači da ona služi društvu, a angažirana književnost postoji kako bi društvo educirala o političkim i društvenim događajima. (1981:8)

Što se tiče feminističke književnosti u Poljskoj, ona se posljednjih godina sve više razvija. Objašnjavajući općeniti stav prema feminizmu u Poljskoj, Wejbert–Wąsiewicz tvrdi:

Sociološka istraživanja pokazuju da u Poljskoj feminizam nije posvuda prihvaćen, čak ni među ženama koje doživljavaju rodnu neravnopravnost. S druge strane, uobičajeno je distancirati se ili negirati pozitivnu ulogu feministica, a prije svega nepoznavanje feminizma koje se ogleda u stereotipnim uvjerenjima. (2017:99)

Wejbert–Wąsiewicz također dodaje kako je feminizam ušao u poljsku književnost 30-ih godina 19. stoljeća te da su tadašnje spisateljice kao Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa, Maria Ilnicka, Anna Skimborowiczowa i druge, emancipirale žene svojim novinarskim, obrazovanim i političkim djelovanjem. (2017:100) Naravno, feminizam u 19. i početkom 20. stoljeća naveliko se razlikuje od današnjeg feminizma, ali ono što je uvijek prioritet jest ravnopravnost žena i muškaraca u svim aspektima života. U vrijeme međuraća i odlaska muškaraca u rat, žene su počele pisati više te po prvi puta pišu o temama koje muškarce ne zanimaju, no muškarci ionako nisu bili primarna publika za koju su pisale. Wejbert–Wąsiewicz ovdje navodi *Prvu krv* (1933) Irene Krzywicke koja se bavi temom menstruacije te *Borbu s ljubavlju* (1936) u kojoj se govori o kontracepciji. Autorica spominje spisateljice

kao što su Maria Dąbrowska, Maria Jasnorzewska–Pawlikowska, Gabriela Zapolska, Wanda Melcer i druge. Razvoj feminističke književnosti u Poljskoj u 20. stoljeću imao je uspone i padove koji su često bili povezani s političkim, ekonomskim i društvenim stanjem u državi, no poznata imena kao što su Zofia Nałkowska, Aniela Gruszecka, Halina Poświatowska, Anna Świrszczyńska, Maria Nurowska i mnoge druge obilježile su poljsku feminističku književnost stavljajući u fokus ženske likove u različitim razdobljima 20. stoljeća. Wejbert–Wąsiewicz uz već navedene spisateljice nabraja velik broj značajnih žena što pokazuje kako je poljska feministička književnost ostavila velik trag na poljsku književnost općenito.

Često se kao problem moderne feminističke književnosti navodi činjenica da se ona ne slaže s poljskim nacionalnim vrijednostima. Također se može čuti kako feminizam promovira „zapadne vrijednosti“ te mu zbog toga nije mjesto ni kod nas ni u Poljskoj. „Nametanje zapadnih vrijednosti“ koje navodno promoviraju feministice pa tako i spisateljica Sylwia Chutnik, prema poljskim nacionalistima, uništava poljski nacionalni identitet. Poljski nacionalizam prihvaća jednu vrstu osobe, muškarca, glavu obitelji koji je zadužen za financijsku dobrobit obitelji te ženu koja je, uz to što je najčešće zaposlena te pridonosi financijskoj dobrobiti, supruga, majka i domaćica. Posljednjih 30-ak godina o ženi se međutim piše i kao o neovisnoj osobi koja živi za sebe, nije samo sporedni lik u muškarčevom životu. Mnoge poljske spisateljice u svojim djelima zato stavljaju žene u središte svojih književnih djela istražujući njihove misli, probleme, strahove, aspiracije, seksualnost i razne druge aspekte njihovih osobnosti, privatnog i društvenog života. Neke od autorica koje u tom kontekstu spominje Wejbert–Wąsiewicz su Manuela Gretowska, Izabela Filipiak, Kinga Dunin, Olga Tokarczuk i naravno, Sylwia Chutnik koje odbijaju biti smještene u kalup tradicionalne poljske žene ili „Poljske Majke“, što je fenomen koji će se detaljnije opisati u nastavku rada. One i mnoge druge spisateljice koje se politički i društveno angažiraju pišući romane, eseje ili poeziju, pokazuju da ne postoji jedna, tradicionalna verzija prave Poljakinje već da prava Poljakinja može biti feministica, dio LGBTQ+ zajednice, neudana i u isto vrijeme voljeti svoju zemlju.

Angažirana književnost je književnost koja sadrži socijalnu napetost. U širem smislu spada u kritičke umjetničke prakse koje se bave i istražuju negativne aspekte društva ili društvene stvarnosti, otkrivaju tajne mehanizme djelovanja u sustavu te daje glas onima čiji su glasovi marginalizirani ili potisnuti. Ona može osvijetliti priče i perspektive koje društvo rijetko ima prilike čuti. Pisci angažirane književnosti često koriste svoje stvaralaštvo kao sredstvo za izražavanje kritike, zahtijevanje promjena te podizanje svijesti o socijalnim problemima. U

slučaju Chutnik, popraćena je i autoričnim javnim djelovanjem i angažmanom. Angažirana književnost priželjkuje interakciju s publikom i svoj učinak na nju u nadi da će proizvesti neku društvenu promjenu ili barem izazvati djelotvornu kritiku postojećeg stanja. Upravo to radi i Chutnik.

3. O AUTORICI

Sylwia Chutnik poljska je književnica, aktivistica, novinarka i humanitarka rođena u Varšavi 1974. godine. Vrlo je popularna i aktivna u poljskom književnom i društvenom životu te je uz titulu doktorice humanističkih znanosti također diplomirala rodne studije na Varšavskom sveučilištu. Na koji način želi sebe predstaviti javnosti najbolje vidimo na njezinoj web stranici gdje sama sebe naziva „promotoricom čitateljstva“. Uz to spominje kako je članica Saveza poljskih pisaca (Związek Literatów Polskich) i Udruženja književnika (Unia Literacka). Također je uključena u razne književne festivale kao što je Međunarodni književni festival Apostrof (Międzynarodowy Festiwal Literacki Apostrof). Osim prvobitnih titula koje su stavljene uz njeno ime, Chutnik je također i kolumnistica na nekoliko internetskih portala i vodi dva podcasta, danas vrlo popularan tip digitalnog medija. Banas (2018:161) konstatira da je pak oni koji je nisu prepoznali po njenom stvaralačkom doprinosu poljskoj književnosti poznaju kao nekadašnju voditeljicu dviju emisija o književnosti na TVP Kultura te kao turističku vodičkinju po njenom rodnom gradu Varšavi koju je teško ne primijetiti zbog njenog osebnog i upečatljivog izgleda.

Kao književnica, Chutnik se može pohvaliti bogatim opusom. Uz romane kao što su *Dzidzia* (2009), *Warszawa kobiet* (2011), *Jolanta* (2015), *Smutek cinkciarza* (2016), *Tylem do kierunku jazdy* (2022) i druge, bitno je istaknuti već spomenuti *Kieszonkowy atlas kobiet*, njen prvijenac objavljen u Poljskoj 2008. godine. Od svih njenih romana jedini je preveden na hrvatski jezik te objavljen 2017. godine u prijevodu Emilija Nuića pod nazivom *Džepni atlas žena*. Magalena Bałaga u svom osvrtu na književno stvaralaštvo Chutnik, tvrdi kako autorica ne skriva svoju (pre)književnu osviještenost, već priče u svom prvijencu ilustrira štivom iz feminističkog kanona. (2016:129) Njene knjige i priče prevedene su i objavljene u zemljama kao što su Njemačka, Češka, Slovačka, Mađarska, Hrvatska Sjeverna Amerika i druge. Uz sve navedeno, Chutnik je i dobitnica nagrade grada Varšave za književno i društveno djelovanje, a 2007. je nominirana za titulu Poljakinje godine.

Kao aktivistica Chutnik je vrlo angažirana, posebno oko feminističkih pitanja, prava LGBTQ+ zajednice kojoj i sama pripada, položaja majki u Poljskoj te se bavi i socijalnim problemima. Poznata je po vrlo izravnom i dojmljivom stilu pisanja te je „bez dlake na jeziku“. Ne izbjegava važna pitanja već se suočava s njima i daje kritičke odgovore na njih. U čitatelju budi razne osjećaje koji vrlo često mogu biti i neugodni, ali ih zato uspije natjerati da promisle o temama o kojima piše no pritom ne nameće, kako se to u današnje vrijeme sve

češće može čuti, svoje stavove i mišljenja. To su vrlo često teme o pravima žena te ravnopravnosti spolova. Banas objašnjava kako Chutnik u svojim romanima „propituje društvene konvencije iz feminističkog te queer feminističkog očišta te skreće pozornost na tabue u Poljskoj koje prepliće sa specifično poljskim povijesnim i kulturnim temama, na taj način progovarajući i o narodnim kompleksima, traumama i fobijama“. (2018:161) Kroz njene romane možemo saznati kakav je položaj žene u suvremenom poljskom društvu te koliko se, ako se uopće, razlikuje od položaja prije stotinjak, a i više, godina. U većinski katoličkoj zemlji kao što je Poljska i pretežno desničarskoj vladi, Chutnik donosi svjež glas u književnost, ali i društvo koje je zadnjih nekoliko godina posebno osjetljivo kada su u pitanju društvene i političke teme u njihovoj zemlji.

4. POLOŽAJ ŽENA U SUVREMENOM POLJSKOM DRUŠTVU

Kako bi se bolje razumio aktivizam Sylwije Chutnik, potrebno je u kontekst staviti položaj žena u suvremenom poljskom društvu te objasniti što je to poljska tradicija koja je, i u današnje vrijeme kada su ljudi generalno otvoreniji i liberalniji, relevantna za poljsko društvo. Poljska tradicija podrazumijeva obitelj i vjeru, a jedna od zaštitnica te tradicije je Katolička crkva te trenutna zakonodavna vlast koju ima poljska konzervativna stranka *Prawo i Sprawiedliwość* (Zakon i pravda), također znana kao PiS te će se u ostatku diplomskog rada koristiti njena kratica. O stavu Crkve kad je riječ o ženskim pravima, jasno se izražavaju njezini autoriteti koji u pravilu ističu ulogu žena u perspektivi majčinstva i rekreacije. PiS je pak dolaskom na vlast prouzročio velika negodovanja na poljskom centru i ljevici. Kada se govori o suvremenom položaju žena u Poljskoj neophodno je spomenuti zakon o pobačaju koji je posljednjih 7 godina jedan od većih razloga zašto se u medijima, kada se govori o ženskim reproduktivnim pravima, spominje Poljska. Književnica Sylwia Chutnik javno je podržala pravo žena na izbor te je u više navrata, u svom podcastu, intervjuima te na društvenim mrežama, govorila o njemu pa će zato problematika oko pobačaja u Poljskoj biti glavna tema ovog poglavlja. Naravno, ne može se i ne smije se generalizirati i tvrditi kako je pravo na pobačaj ono što svaka Poljakinja želi i smatra da je ispravno. Također, mnoge žene smatraju da pobačaj ne spada u njihovu osnovnu zdravstvenu skrb, no utjecaj koji je imala promjena zakona o prekidu trudnoće na poljsko društvo i reakciju koju je izazvala je toliko velika da se smatra bitnim gledati položaj žene u suvremenom poljskom društvu kroz taj objektiv. Uz to je bitno naglasiti kako nije lako ukratko objasniti utjecaj koji je PiS imao na današnji položaj žena u Poljskoj tako da će se u ovom poglavlju spomenuti najvažniji događaji kako bi se generalno bolje razumjelo današnje stanje.

Stranka PiS kao vodeća politička stranka u Poljskoj vrlo je utjecajna te je zaslužna za promjenu zakona o pobačaju. Chrostowski objašnjava kako su neki od ključnih izazova s kojima se PiS suočava obrana vjere, tradicije, domoljublja i obitelji, a sama se stranka predstavila kao braniteljica i zagovarateljica učenja Katoličke crkve u Poljskoj. (2022:326) Analizirajući razvoj PiS-a u Poljskoj, Antoszewski ističe kako je stranka, od svog osnutka 2001. godine pa do 2007. uspjela povećati svoje biračko tijelo više od četiri puta te postala najjača stranka ne samo na poljskoj desnici nego u Poljskoj općenito te također dodaje kako je jedan od ciljeva stranke suprostaviti se tzv. „liberalnoj Poljskoj“. (2011:83) PiS je od svog

osnutka 2001. godine kontinuirano nastavio dobivati na popularnosti sve do 2016. godine kada kreću jedni od najvećih prosvjeda u povijesti Poljske.

Situacija je eskalirala te je danas Poljska poznata po svojoj konzervativnosti barem jednako toliko koliko je poznata i po borbi protiv nje, naročito kad su u pitanju ženska prava. Korolczuk i sur. sažele su slijed događaja koji su doveli do masovnih prosvjeda, a kao prvi korak navode podnošenje zahtjeva *Sejmu* (donjem domu poljskog parlamenta) 14. ožujka 2016. godine kada se inicijativom pod nazivom „Stop aborcji“ (Stop pobačaju) zatražila izmjena zakona te potpuna zabrana i kriminalizaciju pobačaja. Mjesec dana kasnije, 13. travnja Sejm zaprima zahtjev za registraciju tzv. Odbora za zakonodavnu inicijativu pod imenom „Ratujmy kobiet“ (Spasimo žene) te nacrt zakona koji je nazvan „O prawach kobiet i świadomym rodzicielstwie“ (O pravima žena i svjesnom roditeljstvu). Narednih mjeseci obje strane skupljale su potpise pri čemu je inicijativa „Stop aborcji“ uspjela skupiti gotovo duplo više potpisa. (2019:6) Korolczuk i sur. navode 23. rujana 2016. godine kao dan kada Sejm odbija inicijativu „Ratujmy kobiet“ te prihvaća prijedloge zakonskih izmjena koje je predložila inicijativa „Stop aborcji“. Ta je odluka odjeknula ne samo u Poljskoj već i u Europi te izazvala zgražanje među dijelom poljskog i europskog društva. Dan kasnije aktivistica Marta Lempart pozvala je stanovništvo na prosvjed pod nazivom „Czarny protest“ (Crni protest). Prosvjed se održao 3. listopada, a osim naziva „Czarny protest“ postao je poznat i kao „Strajk kobiet“ (Štrajk žena) te „Czarny poniedziałek“ (Crni ponedjeljak). (2019:7)

U periodu koji je uslijedio, organizirani su masovni javni prosvjedi. U narednim mjesecima u javnosti se aktivno i često prosvjedovalo. Situacija u Poljskoj pratila se diljem Europe pa tako i u Hrvatskoj gdje su mediji redovito izvještavali novosti i promjene. Osim pobačaja, planiralo se ukinuti i državno financiranje *in vitro* oplodnje (IVF) zbog, kako su tvrdili, previsoke cijene, a osim IVF-a protivili su se i kontracepcijskim metodama kao što su tablete za „jutro poslije“. (Goettig, 2016) Nakon 7 godina prosvjedovanja liberala i ljevice te mnogobrojnih pokušaja da pobačaj bude lako dostupan i siguran za žene, ali naravno i desnice koja je branila pravo na život i tradicionalne poljske vrijednosti, desnica je imala veći uspjeh. Naime, danas je pobačaj u Poljskoj iznimno teško dostupan. Prekid trudnoće dopušten je samo u slučajevima silovanja, incesta ili ako je zdravlje ili život majke u opasnosti što čini poljski zakon o pobačaju jednim od najstrožih u Europi. (Rankin, 2023) Bitno je spomenuti da je broj onih koji se protive pobačaju velik i kako institucija Crkve u Poljskoj i dalje ima veliki utjecaj na političke odluke u zemlji.

Feministički pokret u poljskoj međutim također ima definiran stav o tom pitanju. Ewa Woźniak spominje kako feminizam u Poljskoj tek dolazi do izražaja 90-ih godina 20. stoljeća. (2014:297) Gwiazda definira dvije vrste feminizma u Poljskoj. Prvi je liberalni feminizam koji ima svoje zastupnike u parlamentu te podrazumijeva da muškarci i žene imaju jednaka prava iz političke, ekonomske i društvene perspektive. (2019:17) Autorica također objašnjava kako liberalni feministi pobačaj smatraju osnovnim ženskim pravom. S druge strane dodaje kako se lijevi feminizam, koji nema zastupnika u parlamentu, više bavi društvenom jednakosti i borbom protiv diskriminacije žena u ruralnim područjima, u malim gradovima ili ženama u nepovoljnom položaju. Jedan od zaključaka koji se može izvući jest to da u Poljskoj postoji velika razlika između prava žena i prava majki, no problem je to što nije svaka žena majka, niti želi biti. Mnoge žene koje ne spadaju i ne žele spadati u kalup „prave“ Poljakinje; žene, majke, domaćice, čuvarice tradicionalnih vrijednosti, osjećaju se ugroženo i nezaštićeno.

Opresija se očituje kao nepravedan tretman i diskriminacija, uključujući izloženost fizičkom, ekonomskom, psihološkom i seksualnom nasilju; ograničen ili nikakav pristup javnim uslugama; ograničene mogućnosti kontakta s drugim feministkinjama; i ograničen pristup feminističkom znanju i mrežama. Na kraju, ali ne i najmanje važno, opresiju doživljavamo kao izgaranje i iscrpljenost, što su neizbježne posljedice svakodnevnih borbi, osobnog angažmana u aktivizmu te nedostatka odgovarajućih uvjeta za odmor i regeneraciju. (Grabowska i Rawłuszko, 2021)

U patrijarhalnom društvu kakvo je poljsko često se smatra da žene koje se ne ostvare kao majke i/ili supruge generalno ne doprinose mnogočemu. Njihova glavna uloga trebala bi biti uloga majke, supruge i gazdarice u kući, no današnji način života i pobuna protiv patrijarhata utjecali su na te uloge. U patrijarhalnom društvu zato se ženina vrijednost umanjuje, no i dalje je veća nego što je bila prije stotinjak, pedesetak pa čak i tridesetak godina. Modernizacija je neizbježna pa čak i u patrijarhatu. Bez obzira na modernizaciju, kult Poljske Majke jedna je od najstarijih i najvažnijih poljskih tradicija. Majka Božja simbol je čistoće, požrtvovnosti, topline, ljubavi i zaštite te je za Poljake stoljećima bila glavna utjeha. Taj kult i danas za Poljake predstavlja primjer kakva bi majka trebala biti. „Poljska majka je prije svega figura, konstrukcija stvorena za korištenje povijesti, monumentalna figura koja žrtvuje sebe i svoju djecu za dobrobit domovine. Poznata uglavnom iz književnosti i slikarstva, svojevrsni je ideal, ali i model specifičnog stava žena tog vremena“. (Kowalczyk, 2003:12) Prava Poljska majka ne misli na sebe i svoje želje i potrebe, ona je na neki način žrtveno janje, ali

ne bilo kakvo žrtveno janje. To je časna i cijenjena uloga te bi zbog toga svaka žena trebala težiti njoj.

Etos Poljske Majke značio je žrtvovati se, čuvati nacionalne vrijednosti, podnositi bijeda svakodnevice u vrijeme podjela, često samostalno vođenje doma, odgoj djece, učenje domoljublja. Majčina privrženost dovedena je do vrhunca kada je sin od nje rođen i odgojen otišao u ustanke za svoju domovinu i često za nju ginuo. (Kowalczyk, 2003:12)

Potpunu suprotnost tome zagovaraju žene koje prosvjeduju zbog aktualnih događanja u Poljskoj. One ne žele biti žrtvena janjad i slijediti tradiciju, već žele biti u mogućnosti samostalno odlučivati o svom tijelu, pravima i životu općenito. Jedna od njih je i Chutnik koja je u svoje književno stvaralaštvo integrirala likove koji se ne uklapaju u kalup prave poljske žene, a ni poljskog muškarca. Na taj način ih stavlja u središte pozornosti te tjera svoje čitatelje da razgovaraju o njima i da osvjeste kako i oni čine bitan dio društva.

5. DŽEPNI ATLAS ŽENA

Definicija angažirane književnosti i osvrt na položaj žena u suvremenom poljskom društvu bili su uvod za glavnu temu ovog diplomskog rada, a to je već spomenuti roman *Džepni atlas žena* objavljen 2008. godine kao *Kieszonkowy atlas kobiet* u Poljskoj, a 2018. i u hrvatskom prijevodu. Roman se sastoji od 4 poglavlja koja predstavljaju 4 različite osobe. Svaka osoba pripada tzv. marginaliziranoj skupini ljudi, točnije ne pripada društveno prihvatljivoj skupini ljudi prema poljskoj tradiciji i običajima. „Chutnik u četiri poglavlja prikazuje četiri lika koja su naoko različita jer pripadaju različitim društvenim slojevima, generacijama, pa i spolovima (barem uzimajući u obzir biološku definiciju spola), ali su zapravo po mnogočemu slična“ (Banas, 2018:161). Svako poglavlje nosi drugačiji naziv pa tako se tako prvo poglavlje naziva „Tezgarice“, drugo „Vezistice“, treće „Lažnjače“ i četvrto „Princezice“. Chutnik uzima ono što bi po društvenim pravilima trebala biti sama srž svake poljske žene, a to je kult Poljske majke te imenuje predstavnika svakog poglavlja po uzoru na Djevicu Mariju. Tako upoznajemo Maricu, Mariju, Marijana i Marušu. Svatko od njih daleko je od savršenstva i čistoće koje predstavlja Djevica Marija. Sasvim suprotno, oni predstavljaju različitosti koje se u poljskom društvu ne cijene, već se nad njima zgraža. Marica, Marija, Marijan i Maruša žive u zgradi na Opaczewskoj ulici u varšavskoj četvrti Ochoti gdje su predmet komentiranja i ismijavanja cijelog susjedstva.

Junakinja prvog poglavlja, Marija Kretanjska, već u vrtiću nazvana „Marica Kretenska“, a kasnije „Kraljica placa“ te „Crna Marica“ mlada je žena koja je, prema društvenim normama, bila puna potencijala da postane prava poljska žena i majka, no spletom okolnosti u potpunosti propada psihički i fizički te se predaje alkoholu. Potpuno suprotno, junakinja drugog poglavlja, gospođa Maria, stara je žena. Upoznajemo je dok čeka u čekaonici ambulante punoj starih žena i muškaraca koje svaki tjedan religiozno posjećuju doktora. Gospođa Maria cijeli život skriva da je Židovka kako bi izbjegla osude i napade svojih susjeda. Šuti i svoje traume drži za sebe kako nitko ne bi znao što je radila i gdje je bila tijekom Drugog svjetskog rata u kojem je izgubila svoju majku i ostala siročić. Život gospođe Marije tragičan je u svakom pogledu te prikazuje poljsku stvarnost 20. stoljeća, a to je antisemitizam koji je prevladavao, a nažalost i dalje opstaje u Poljskoj, ali i u svijetu. U trećem poglavlju upoznajemo gospodina Marijana. On i gospođa Maria nemaju puno toga zajedničkog, osim što oboje pomno kriju svoje tajne. Na prvi pogled, Marijan je voljen i cijenjen susjed. Svima drag i uvijek spreman pomoći. On je savršen, uvijek uredan, čist, nije

kao drugi muškarci koji sjede u kafiću i čekaju da žene završe ručak. Gospodin Marijan je taj koji kuha, čisti i posprema. Osim toga gospodin Marijan obožava šivati vjenčanice, a njegova muza i model je on sam. Naposljetku dolazi Maruša Kozak. Ona je jedanaestogodišnja djevojčica koja je već svjesna apsurdna svijeta u kojem živi te odbacuje sva pravila koja joj se nameću. Trebala je biti prava djevojčica, uzorna, pristojna, mirna i poslušna. A zaoravo je sve suprotno. Ona je bila sve osim toga. Maruša nije imala mira, šarala je svaki prikaz Djevice Marije, trgala naljepnice s cijenama u dućanima, skrivala bakino zubalo. Normalne djevojčice to ne rade, ali Maruša nije bila „normalna“ djevojčica.

Džepni atlas žena ironijom i sarkazmom hvata se ukoštac s mnogim gorućim temama našeg vremena: seksizam, abortus, homofobija i antisemitizam stavljeni su u prvi plan te potiču čitatelja, htio on to ili ne, da kritički razmišlja o situacijama opisanima u romanu koje su zapravo česte i u stvarnom životu. Iako je roman izašao 2008. godine, njegova tematika i dalje je posebno aktualna u Poljskoj, a mnogi čitatelji iz drugih zemalja također mogu povezati problematiku iz romana s društvom u kojem žive. U narednim potpoglavljima detaljno će se posebno analizirati svako poglavlje romana, odnosno problemi s kojima se glavni likovi suočavaju. Nakon toga će se usporediti problematika svakog poglavlja, analizirati kako im Chutnik pristupa te će se istaknuti neke sličnosti i razlike. Na kraju poglavlja istražiti će se kakva je bila reakcija poljskog društva na roman te je li imao kakav utjecaj na promjene u društvu.

5.1. PRVO POGLAVLJE – TEZGARICE

Chutnik započinje roman detaljnim opisom tipične poljske tržnice tj. placa. Oslikava detaljan raspored placa koji je vrlo bitan, pogotovo za žene koje kupuju na njemu. Nekome je možda plac samo mjesto gdje kupuje svježe namirnice, no plac je posebno mjesto: „To je pravi hram, jedina bogomolja u zemlji gdje žene mogu biti svećenice. Ravnopravne muškarcima, mogu birati proizvode, komentirati i promatrati.“ (Chutnik, 2018:8). Osim toga, na placu se ne vrši samo razmjena dobara već i razmjena informacija, odnosno komentiranje i ogovaranje. Chutnik ističe koliko važnost plac ima za društvo, ali pogotovo za žene te dodaje kako „poljske žene nije donijela roda nego su nađene u cekeru.“ (Chutnik, 2018:9). Također saznajemo o različitim vrstama žena koje je moguće naći na placu, a Chutnik im daje imena

„Kraljice“, „Švercerice“, „Tezgarice“, „Kraljice biznisa“ te „Koke“. Jedna od Kraljica Placa je i protagonistica prvog poglavlja, Marija Kretanjska.

Mariju Kretanjsku ili Crnu Maricu, kako ju zove njen otac, upoznajemo kao devetogodišnju djevojčicu. Rođena u tradicionalnoj poljskoj obitelji, od malena je znala koja joj je sudbina. Kao i njena mama, trgovat će loncima na placu. Obrazovanje nije bilo bitno pa je tako završila samo osnovnu školu, srednja nije bila potrebna jer „plac je najbolja škola.“ (Chutnik, 2018:15). Ton kojim Chutnik opisuje Mariju i njen život vrlo je sarkastičan te pomalo podrugljiv. Ironično tvrdi kako je potpuno normalno da mlada djevojka već zna koje je njena uloga. Uz čitanje i pisanje, Marija je vrlo rano naučila kako pospremati, čistiti i kuhati, tri najvažnije zadaće jedne žene. Znala je to tako da nije bilo potrebno pružiti joj dodatno obrazovanje jer će na placu naučiti ono što joj treba i usavršiti ono što već zna. U patrijarhalnom društvu kakvo opisuje Chutnik posebno se pridaje važnost pojašnjavanju uloge žene kako bi znala gdje joj je mjesto i koje su njene mogućnosti. S druge strane se spominje i matrijarhat koji je prisutan samo u 4 zida ženinog doma, tamo je ona glavna. Marija Kretanjska postala je kućanica već kao kći, a ne tek kasnije kao nečija žena. Žudila je za ljubavi iako znala što je ljubav i kako funkcionira, ali čitala je i čula nešto o njoj pa je i vjerovala u nju. Sa 25 godina se udala za Dadu, poslovnjaka s kvarta, no jedino što se promijenilo je da je sada ima drugu ulogu, postala je nečija žena, nije više samo nečija kći.

Dani su izgledali sasvim isto: u osam ujutro kiosk s loncima, u šest popodne u kući, s Dadom na kauču i razgovor o njegovu poslu. Traži posao na sve strane i bolje joj je da začepi gubicu, jer on se, jadan, stvarno trudi. (Chutnik, 2018:31)

Vrlo je brzo Dado Mariju odbacio kada se krenuo viđati s Terezom koja je ostala trudna. Ovdje Chutnik ponovno opisuje situaciju koja je tipična za tu vrstu trokuta. Za prevaru se odgovornost pripisala Mariji, jer je kriva za ono što je njenom mužu nedostajalo u braku. Zašto mu Marija nije mogla podariti nasljednika? Je li ga dovoljno dvorila, poštovala, mazila i pazila? Čak i njena obitelj staje na Dadinu stranu jer njihova kćer nije ispunila svoju bračnu dužnost. Njena vrijednost ne gleda se kroz nju kao osobu, već nju kao nečiju ženu, majku, točnije, nemajku. Cijeli svoj život posvetila je služenju drugih te su ju, kada im više nije dobro služila, odbacili. „Na placu si se rodila, na placu ćeš i umrijeti. Ono što je na početku bila neutralna tezga s loncima, postupno se preobražava u oslobođenje i jedini životni put.“ (Chutnik, 2018:36). Izbačena je iz kuće te ostavljena sama u potpunosti. Ti događaji mijenjaju Mariju te ponovno postaje Crna Marica. Kako joj je cijelog života radila i živjela za druge, dala sebe u potpunosti za tuđe potrebe, sada kada je ostala sama Crna Marica ne zna

na koji se način nositi sa životom pa se okreće alkoholu. Chutnik nekoliko puta spominje kako Crna Marica ne osjeća ništa. Traži u sebi emocije tuge, bijesa, bilo čega, no ne nalazi ih. Ranije joj je samoozljeđivanje pomagalo da se osjeća živom, ali alkohol je sada spalio sve osjećaje.

Marija je počela ustajati rano i promatrati vlastito ludilo. Nije znala što rade luđakinje, ali odlučila je budno paziti na sebe. Biti poludjela žena predstavlja samo dno dna, kraj, životni brodolom. U tramvaju te se svi klone, s placu svi bježe od tebe, nitko ne želi ništa znati. (Chutnik, 2018:41)

Opisujući njenu potpunu psihičku i fizičku propast, Chutnik se dotaknula i problema ovisnosti. Čitajući na koji način autorica opisuje njene misli i viđenje svijeta oko nje čitatelji mogu pratiti njenu potpunu transformaciju iz propale djevojke, žene, kućanice u luđakinju. Uz to se ističe dupli standard kada su pitanju muškarci i žene. „Frajera – luđaka, čak i ako smrdi, može se smatrati mudracem. Ali ako žensko poludi, e to je onda babaroga koja u kavezu drži kakvo nevino djetesce.“ (Chutnik, 2018:41). Kako bi dočarala utjecaj društva na ženu, Chutnik uključuje to društvo i komentare koji se redovito mogu čuti, a veliki broj žena ih je i sam dobio. „Kad je Dado napravio Terezi dijete, jedna je susjeda cijelu situaciju prokomentirala sljedećim riječima: 'Čuj, moraš frajeru dat i rodit mu djecu, kak bog zapovijeda. A ne bit sva lijena, da ni noge ne želiš raširit.'“ (Chutnik, 2018:42). Crna Marica u potpunosti gubi na svojoj vrijednosti kada sazna da je neplodna te to shvaća kao svoju osobnu krivnju. Kako su joj misli okupirane trudnoćom i djecom, saznanje da je neplodna je na kraju dovodi do još veće ludosti, a njena opsesija majčinstvom prelazi na višu razinu kada, ležeći u krevetu, među nogama osjeti krv.

Isprva se ponadala da je dobila menstruaciju, ali potom je još nešto izbacila. Bilo je veličine manjeg oraha, tvrdo i sluzavo. Primila je tu kuglicu i približila očima. Izgledalo je kao jantar s muhom, kao prsten s prozirnim okom. Kao mjehur sa zametkom. (Chutnik, 2018:48)

Pomalo je nejasno je li Crna Marica umislila tu situaciju i taj zametak, ili je zaista imala spontani pobačaj pa je taj zametak zapravo fetus, no danima nakon što ga je bacila u odvod nije mogla prestati razmišljati o njemu. Kako bi bila na miru odvrnula je cjevovod i izvadila svoje dijete. Crna Marica se po prvi puta u svom životu osjeća kako ima za nekoga živjeti. To dijete kojemu daje ime Anica postaje njen najveći ponos i sreća. Crna Marica postala je majka, ono što je oduvijek bio smisao njenog života i njezin zadatak, a to što ga je morala odgajati sama postalo je manje bitno jer njenom djetetu ništa neće nedostajati. Bila je toliko ponosna da je izvukla stara trošna kolica i stavila unutra svoju Anicu. Dok je Crna Marica

uživala u prvim danima majčinstva, u kvartu je postala glavni predmet ismijavanja. Ali ona je predmet komentiranja bila od malih nogu, svaki njen korak se pratio i osuđivao, tako da se zapravo nije puno toga promijenilo. Jedina razlika je to što se ranije smatralo kako je samo propala djevojka, a sada je uz to i luđakinja. Ti komentari često izazivaju nelagodu kod čitatelja, vrlo su izravni i okrutni, ali to je vjerojatno upravo ono što je Chutnik htjela postići. Ona pokazuje dvije strane: prva je junakinja prvog poglavlja, Crna Marica i njena razmišljanja pa čitatelj u potpunosti može razumjeti njene osjećaje, a s druge strane autorica ne ublažava okrutnost svijeta oko Crne Marice, dapače eksplicitno nam ga dočarava. Tako razumijevamo da postoje dvije ravnopravne stvarnosti: ona koju junakinja nosi u svojoj glavi i koja predstavlja njezinu stvarnost, te stvarnost društva, odnosno ono što vide i misle ljudi koji su je odbacili i ismijali. Za svoju okolinu ona više nije Marija Kretanjska, a ni Crna Marica, sada je „pijandura iz okolnih birtijetina, to nadmeno strašilo, napola žena napola boca.“ (Chutnik, 2018:55). Maričina sreća završila je nakon što je sa svojom kćeri doživjela nesreću. Udarac kamiona bio je prvi fizički udarac u njenom životu, ali kada se osvrnemo na njezin cijeli život jasno je da je to samo jedan od udarača. Njena obitelj, Dado, društvo oko nje pa sada i kamion, uspjeli su u naumu da ju srozaju psihički, a sada i fizički. Dok je spašavaju i vode u bolnicu, ona kao prava požrtvovna majka (kako je patrijarhat zamišlja i propagira) razmišlja jedino o svom djetetu, ništa drugo joj nije bitno. Chutnik ponovno dokazuje kako ljudi nemaju suosjećanja za marginalizirane članove društva pa čak ni oni od kojih bi se to očekivalo jer to nalaže njihova profesija. Liječnici koji pokušavaju spasiti Maricu raspravljaju je li uopće jedna alkoholičarka vrijedna spašavanja. Ponovno je svedena na ono što ljudi misle da ona jest i što o njoj znaju, bez trunke razumijevanja. Maričin tragičan život završava na jednako tragičan način. Cijeli život posvetila je brizi za druge što ju je na kraju koštalo života. Pokušavajući doći do Anice, Crna Marica pada kroz prozor i umire. Prvo poglavlje *Džepnog atlasa žena* Chutnik završava na morbidan način koji ponovno budi neugodne emocije u čitatelju. Vraćajući se doma, Marijin cimer Zbyszek osjetio je nešto ispod otirača. „Upalio je šibicu i nagnuo se pod otirač. Prstom je prešao po crnoj gumi. Između rebara đona izronile su prestrašene dječje oči.“ (Chutnik, 2018:77)

5.2. DRUGO POGLAVLJE – VEZISTICE

Chutnik drugo poglavlje započinje opisom bolničke čekaonice. Puna je starijih žena i muškaraca, točnije baba, babuskara i starih djedova, kako ih Chutnik sama naziva. Svatko sa

svojim problemima i svatko uvjeren da je njegov ili njezin problem najgori. Gundaju i uzdišu dok čekaju na svoj red. Bolnička čekaonica je baš kao i plac, a pomalo podsjećaju i na zoološki vrt u kojem se nalaze brojne vrste različitih životinja. No, u starosti bolnička čekaonica postaje mjesto druženja. „To je svojevrtni klub seniora. Možeš lijepo procaskati, obratiti se drugoj živoj duši, a ne da piljiš po cijele dane u sve te serije. U čekaonici se rađaju nestvarna prijateljstva.“ (Chutnik, 2018:85) Jedna od onih koje čekaju bila je i Maria, osamdesetdvostrana gospođa iz Opaczewske ulice. Upoznajemo ju kao ženu u godinama, no Chutnik nas brzo vraća u njeno djetinjstvo. Maria je Židovka čiji je cijeli život obilježen ratnom traumom i krivnjom koju osjeća, a antisemitsko društvo u kojem živi smatra ju manje vrijednom. Na početku rata Maria je bila petnaestogodišnja djevojčica koja je ostala sama sa svojom majkom nakon što je njen otac poslan u rat, a granatiranje koje su ona i majka preživjele obilježilo je i uništilo njen život. „I upravo je taj neviđeni spas od smrti gospođi Mariji upropastio život. Od toga je trenutka samo čekala smrt, patila od grižnje savjesti jer nije ostala zdrobljena pod podrumskim zidovima.“ (Chutnik, 2018:91) Svaki krik silovane žene, svaki pucanj koji je čula, svaki plač ljudi oko nje Maria cijeli život nosi u sebi bez mogućnosti da zaboravi. Krivnja zbog preživljavanja postala je još dublja kad je njena majka, spašavajući Mariju od silovanja, ubijena. Preživjela je, ali nitko drugi oko nje nije. Chutnik posebno stavlja naglasak na silovanje, traumu koja se često ne shvaća ozbiljno, kao da je manje strašna od drugih zločina. Silovatelj siluje i zaboravi na to, ne troši svoje vrijeme na razmišljanje o tom činu jer za silovatelja, pogotovo u ratu, posljedica nema. Žrtva pak tu traumu nosi sa sobom cijeli život, nikada ne zaboravlja, ali s obzirom da je preživjela, njezina trauma podliježe relativizaciji. A čak i kad žrtva silovanja bude ubijena, ta smrt ima druge konotacije.

Silovanje je zadignuta suknja, potrgane gaćice, nasilni pokreti. Žrtva često ima priliku preživjeti. Stoga se ono i ne ubraja u ratne aktivnosti. Ponekad joj vojnik razdere vaginu bajunetom, posebice ako je riječ o maloj djevojčici. Na kraju je može udaviti, upucati. Može je silovati dvadeset muškaraca zaredom i tada postoji šansa da će poginuti. Međutim, to nije junačka smrt izazvana ozljedama zadobivenim u bitci. (Chutnik, 2018:94)

Osamdesetdvostrana Maria redovito posjećuje bolnicu i čeka u bolničkoj čekaonici kako bi ublažila bolove koje je zadobila u ratu. Um nije jedino što je ostalo traumatizirano ratom, tijelo je također zapamtilo. U čekaonici sve su stariji ljudi koji se dobro sjećaju rata i koji je često na repertoaru. Svatko uvijek ima nešto novo za dodati i ispričati, ali Maria, bez obzira što bi mogla pričati kako se borila, bacala granate i skakala po krovovima, šuti. Šuti zato što

zna kakva bi bila reakcija. Ovdje Chutnik spominje antisemitizam i kako „antisemitsko siktanje ne čuju uvijek oni kojih se ono ne tiče.“ (Chutnik, 2018:97) Maria je toga svjesna, ipak je to cijeli njen život, a iz želje da izbjegne osude uvijek se predstavlja kao Maria Wachelberska, a nikako Wachelberg. Maria predstavlja milijune Židova nakon Drugog svjetskog rata koji su, nakon što su progonjeni i ubijani kroz šest godina rata, nastavili biti marginalizirani pa i progonjeni. Možda više nisu slani u logore i ubijani plinom, ali ravnopravno mjesto u društvu svejedno nisu dobili. Mnogo ih je pobjeglo iz Poljske, zadnji takav val dogodio se 1968., no oni koju su ostali, kao gospođa Maria, osuđeni su na život pun predrasuda, osuda i odbacivanja. Lakše je bilo pretvarati se da nisi Židov, pa je tako radila i gospođa Maria. Iako nije iskusila kako bi joj život nakon rata izgledao da nije Wachelberska, već Wachelberg, Maria i dalje živi u prošlosti. Zauvijek je ostala ona petnaestogodišnja djevojčica koja je izgubila roditelje i ostala sama. Redovito posjećuje mjesta koja su nekada pripadala njoj, a sada pripadaju drugima. Mjesto gdje je bio njen dom više nije njen dom, po mjestu gdje je ležala uz mrtvo tijelo svoje majke ljudi svaki dan prolaze bez znanja o onome što se tamo dogodilo. „Gospođa Maria nije bila u stanju nakon rata započeti „sve iznova“. Zaboraviti košmar, prebrisati prošlost. Kao mlada osoba trebala je potražiti posao, zasnovati obitelj. Pa ipak, činilo joj se kao da je ona tu obitelj već imala.“ (Chutnik, 2018:104)

Kad se govori o ratu i preživjelima, nerijetko se koristi riječ sreća: Koja sreća da su preživjeli; koji sretnici su ti preživjeli; imali su puno sreće. Ne obraćamo pozornost na to kakav je njihov život nakon što su preživjeli, kao da je jedino bitno što su još uvijek živi. Chutnik prikazuje drugu stranu preživljavanja. Niti jedan trenutak u životu gospođe Marije nakon preživljavanja nije bio sretan, naprotiv, jedino za čim je vapila je da nestane. Priče preživjelih su inspirativne, daju nam nadu i bude u nama zahvalnost što se mi sami nismo nikada našli u toj situaciji. Koja će preživjela osoba reći kako je jedino što želi vratiti vrijeme, ponovno se naći u onom fatalnom danu i umrijeti. Gospođa Maria živjela je u konstantnom strahu i paranoji. Što ako netko sazna tko je zapravo ona? Što ako ju prepoznaju? Odbijala je znati išta o antisemitizmu, izbjegavala je vijesti, novine, pa čak i filmove o tim događajima, kojih ima napretek. Nije mogla podnijeti ništa što ju je podsjećalo na to da je Židovka koja se skriva, jer ako krene primjećivati mržnju oko sebe, koja je zapravo namijenjena njoj, odmah će biti otkrivena. Gospođa Maria cijeli je svoj život provela živeći u prošlosti. Onog trena kada je ostala bez svega sa svojih petnaest godina, njen je život stao. Čak i nakon gotovo sedam desetljeća, njeno je tijelo ostarjelo, ali um je ostao mlad. Sjećala se sretnih trenutaka,

no ti trenuci nisu bili dovoljno bitni da obilježe Mariju i zaustave je u prošlosti. Nešto je drugo bilo presudno.

Od prošlosti su preostale noćne more, snovi, priviđenja i groznice. Redovito se pojavljivala majka koja je stajala na vratima i tužno promatrala gospođu Mariju zamotanu u krpe. Pogled majke koja otvara vrata od sobe i pogledava usnulo dijete brinući se za njegovu budućnost. (Chutnik, 2018:132 – 133)

Kroz cijelo poglavlje Chutnik najviše spominje Marijinu majku, čija je smrt zaustavila kćerin život i kojoj se kćer uvijek vraćala. Marijine misli cijelo vrijeme je okupirala njena majka i u tim mislima bila je petnaestogodišnja djevojčica, no Marijino zadnje viđenje majke dogodilo se pred njenu smrt koju je toliko iščekivala. Ovog puta, nije bila djevojčica već osamdeset dvogodišnja žena spremna da dočeka smrt na mjestu gdje je i njena majka dočekala smrt. Čak i u njenim posljednjim trenucima, Chutnik naglašava krivnju koju gospođa Maria osjeća svoj cijeli život i koja ju nikada nije napustila. „Mama, čekaj, i ja bih tu legla. Nisam mogla umrijeti u podrumu, dopusti mi da umrem na placu. Među svijetom, na mjestu gdje sam tebe ubila.“ (Chutnik, 2018:135)

5.3. TREĆE POGLAVLJE – LAŽNJACE

Gospodin Marijan omiljen je u svom kvartu. Kao Marija Kretanjska i gospođa Maria živi u Opaczewskoj ulici. Česta je tema razgovora i žena i muškaraca. Za žene je gospodin Marijan muškarac za poželjeti, on nije kao njihovi muževi. „Koliko bi njih zamijenilo ove svoje mudonje u gaćama izvaljene pred televizorima. Gospodin Marijan je tako rječit, uredan i nadaren.“ (Chutnik, 2018:138) Slastičar po struci, Marijan svojim desertima redovito mami stanovnike svoje zgrade. Međutim, gospodin Marijan nema ženu pa uz svo divljenje koje njegove sposobnosti izazivaju kod susjeda, svejedno je redovito meta ogovaranja i komentiranja. U potpunosti je neshvatljivo kako tako savršen muškarac nema obitelj.

Zašto, onda, te magične ruke uvečer ne miluju suprugu, zašto joj ne mrse neposlušne koverče, zašto ne pregledavaju dječje bilježnice? Ček, ček, a možda je gospodin Marijan, no, znate kako se to ono kaže, tubaš? Aaa, on je homić, da, nekakva tetka, peder neki, ne! (Chutnik, 2018:138)

Chutnik u ovom poglavlju, kao i u prethodna dva, opisuje svog glavnog lika iz svoje perspektive i perspektive društva oko njega. Ponovno u prvi plan pada problem licemjernosti

ljudi koji se pretvaraju pred gospodinom Marijanom kako bi se okoristili, no kasnije spekuliraju tko je i što je zapravo on. Marijan je možda na prvi pogled voljen i prihvaćen, no istina je da nema nikoga, potpuno je sam. Ljudi u kafiću „Fantazija“ koje svaki dan susreće, slatkorječivi su prema njemu, ali nitko zapravo ne poznaje Marijana. Drže distancu, u slučaju da je zaista gospodin Marijan ono što svi pričaju da jest pa su mu tako dali i nadimak: „Nema druge: on je gej. Peder, tetka, u pičku materinu, on nije pravo, normalno, poljsko muško. Ma kakvi. On je muško. On je Ženomuz.“ (Chutnik, 2018:145)

Kako živi sam i nema obitelj, sastavio je popis svoje zamjenske obitelji kojima je darovao svoje crteže i slastice. Ulogu tetke imala je njegova liječnica, baka je bila gospođa Maria Wachelberska, a ulogu sestrične igrala je gospođa koju je redovito sretao u parku. Usamljenost gospodina Marijana nije toliko izražena kao što je bila kod Marije Kretanjske i gospođe Marije Wachelberske. Unatoč njoj, Marijan je vodio, iako ne u onoj mjeri iskren kakav bi on htio, prilično ispunjen život. Jedna od njegovih strasti bilo je šivanje. Kada bi kupovao pribor za šivanje pretvarao bi se pred prodavačicama kako ga je poslala njegova supruga jer se on kao muškarac uopće ne razumije u šivanje, no kada bi došao kući, krenuo bi sa šivanjem najljepših kreacija. Pomno bi birao svaku tkaninu, gumbić i konac, a najviše se ponosio vjenčanicom koju je sašio. Gospodin Marijan nevjerojatno je pedantan u svemu pa ga redovito uspoređuju sa ženom, jer se obično smatra da samo žene mogu biti tako pedantne: „Mislim, stvarno, pa kako je moguće da takav muškarac uopće postoji, to je sigurno nekakva fotomontaža, nekakav lažnjak. Da izvana izgleda kao muškarac, a iznutra ima žensko srce.“ (Chutnik, 2018:149) Za razliku od Marije Kretanjske i gospođe Marije, o životu gospodina Marijana Chutnik ne piše toliko detaljno. Međutim, autorica opisuje jedan bitan događaj iz Marijanove mladosti koji ga je obilježio za cijeli život. Kada je bio u vojsci, njegovi kolege otkrili su bilježnicu u kojoj je Marijan zapisivao stihove i svoje misli. Zbog rečenice „poštuj svoj život, svoju majku, samu sebe. Čuvaj se muškaraca, oni gledaju u oči i lažu, oni su nevjerni, podli i ponižavaju nas, žene, Potpis: Marijana Pawlikowska.“ (Chutnik, 2018:151), koju su pročitali njegovi kolege, brutalno su ga iscipelirali i isprebijali te mu umalo slomili kralježnicu. Pušten je iz vojske pod uvjetom da drži jezik za zubima. Ako je ikada prije možda i razmišljao javno se izjasniti kao transrodna žena, tog dana Marijan je odlučio zadržati to za sebe i živjeti kao Marijana isključivo u privatnosti svog doma. Kako objašnjava Banas (2018:162), zbog svoje je različitosti postao žrtva fizičkog nasilja i bio je prisiljen taj aspekt svoje ličnosti skrivati u intimi svoja četiri zida.

No to nije bilo prvi put da je Marijan bio žrtva fizičkog nasilja. Cijelog je djetinjstva trpio premlaćivanje svog oca koji se nije mogao pomiriti sa činjenicom da njegov sin nije pravo poljsko muško. Marijan je vrlo mlad ostao bez majke i oca, no znao je kako živjeti i kako se pobrinuti za sebe. Živio je usamljeno, ali relativno mirno. „Ženomučevi često bježe od ljudi. Sjede u svojim kućama, odlaze u samoposluge i stide se pogledati blagajnici u oči. U potpunosti su svjesni činjenice da su drukčiji, ali se pretvaraju da nije tako. Da je sve u redu.“ (Chutnik, 2018:159) Tako tzv. ženomučevi često izmišljaju priče i lažu svojoj okolini samo da bi sačuvali svoj mir. Marijan je mogao biti Marijana samo daleko od javnosti. Marijana bi navečer oblačila svoje kreacije koje je sašila i na trenutak se osjećala sretno. Nažalost nije mogla u potpunosti pobjeći od stvarnog svijeta pa je ipak, kao Marijan, bila meta napada iz mržnje. Nakon što ga je njegov susjed Stefan psihički i fizički napao pokušavajući saznati istinu o njemu, Marijan duže vrijeme nije izlazio iz stana. Barem je u privatnom prostoru mogao biti ono što zapravo jest, Marijana.

5.4. ČETVRTO POGLAVLJE – PRINCEZICE

Junakinja četvrtog i posljednjeg poglavlja Maruša Kozak jedanaestogodišnja je djevojčica, također stanarka zgrade u Opaczewskoj ulici. Za razliku od Marije Kretanjske, gospođe Marije i gospodina Marijana, Maruša Kozak je dijete, ali kao i ostali ističe se svojim netipičnim ponašanjem.

Maruša Kozak imala je jedanaest godina i osjećala je da je ovaj svijet beznadan. Odijevala je svu odjeću koju bi joj kupili odrasli, nije zanovijetala i nije se bunila govoreći da želi više ili manje ružičaste boje. Morili su je važniji problemi. Problemi Malene Curice. (Chutnik, 2018:167)

Maruša je bila jedinica, živjela je s mamom, tatom i bakom. Odrastala je u dobroj obitelji, a odgajana je kao prava, pristojna, tipična djevojčica. Naravno, to je ono što se od nje očekivalo, no Maruša je bila daleko od tipične djevojčice. Brige koje su ju morale bile su sve osim tipične za jednu jedanaestogodišnju djevojčicu. Međutim, najveća razlika između Maruše i ostalih junaka i junakinja ovog romana jest da Marušu društvo još nije uništilo i odbacilo. Svijet oko nje još nije uspio shvatiti da je Maruša potpuno drugačija od njih i da ne želi pratiti pravila koja joj se postavljaju. Ono po čemu je bila slična drugima je njena ljubav prema Djevici Mariji. Divila joj se, razgovarala bi s njom, zahvaljivala bi joj se na svakoj

dobroj stvari. Uzdizala je Djevicu Mariju koja ju je pratila kroz svaki trenutak njenog života. Međutim, Blažena Djevica Marija simbol je mira, razumijevanja i strpljenja, a to je sve što Maruša nije imala. Naprotiv, bila je vrlo nemirno dijete. „U crkvi bi Maruša svaki tjedan umočila ruke u krstionicu, da bi onda pod košuljom razmazivala vodu, žvakaćom gumom začepljivala škrinjicu za milodare, krala ikone i kod kuće ih rezala na komadiće.“ (Chutnik, 2018:175) Motiv nemira koji Maruša osjeća i borba protiv svega što bi ona trebala biti, a nije, provlače se kroz cijelo poglavlje. Dosada koju je osjećala kada je sve bilo po pravilima tjerala ju je da sama izaziva nered i nađe se u problemima, ali u tim trenucima osjećala bi uzbuđenje. „Negdje mora postojati način kako prekršiti kod, pronaći ključ. Potrebno je izazvati kaos. Ispremještati vijke u zupčanicima. Boriti se. S kim, s čim, nije bitno, trgnuti se i biti onakva Maruša kakvu je moguće osmisliti u danom trenutku.“ (Chutnik, 2018:183)

Često bi viđala djevojku koja se isticala u mnoštvu. Bila je potpuno drugačija sa svojom crvenom kosom i pirsevima po licu. Oblačila se neobično, upadljivo, spajala je nespojivo. Ta djevojka bila je dovoljno odrasla pa se mogla izraziti i biti ono što ona želi, no zato je bila na meti lokalnih komentatora. Tako je i saznala da je ta djevojka „pankerica“, a kada je pitala svoju mamu tko su ti pankeri saznala je da oni „šmrču ljepilo i puše travu“ te „spavaju na kolodvoru, zapišani“. (Chutnik, 2018:183) Bez obzira na mamine riječi, Maruša je bila fascinirana tom djevojkom i njenim načinom života. Očaravalo ju je ono što svi govore da je loše i pogrešno, divlje. Jedino što je htjela bilo je imati prijateljicu poput djevojke pankerice. Nakon što je skupila hrabrost, obratila se djevojci sljedeći put kada ju je vidjela. Bila je toliko zadivljena tom djevojkom da nije mogla izdržati uzbuđenje koje je izazvao taj susret te je odmah pobjegla od nje. Maruša je u toj djevojci vidjela ono što bi ona htjela biti, a još ne može jer male curice moraju slušati i biti pristojne. Kada bi svi zaspali, ona bi obuvala cipele i izlazila iz stana ispred kojeg bi često sretala i Mariju Kretanjsku, Crnu Maricu. Jedino je u gluho doba noći mogla utažiti svoju znatiželju i umiriti svoj nemir. Otvarala je šupe u podrumu zgrade, vadila van sve što joj se našlo na putu, zatim je gurala lišće i smeće u auspuhe parkiranih auta, sve samo da bi nemir u njoj izašao van. Marušku svijet nije još u potpunosti odbacio, ali djeca njenih godina jesu. Bila je usamljena, nije imala niti jednu prijateljicu, a toliko je žudila za njom. Ponadala se da će djevojka pankerica biti njezina prijateljica, ali od nje je pobjegla. Zato noćima kada izlazi traži potencijalnu prijateljicu. Ne samo u ljudima koje vidi, već na naslovnica časopisa pa i u izlozima. Njene misli toliko su se brzo mijenjale, imala je sposobnost razmišljati o svemu, obratiti pozornost i na najmanji detalj te ga analizirati. Razmišljala je o stvarima netipičnim za jedno jedanaestogodišnje

dijete i one su je okupirale. Bila je bijesna na svijet oko sebe, sve ju je ljutilo, svaka sitnica koju drugi nisu ni primjećivali, njoj je išla na živce, ništa nije bilo po njenom i nije se mogla suzdržati od želje za uništavanjem svega što joj se našlo na putu. Tipične djevojčice se ne zamaraju takvim stvarima niti se tako ponašaju.

Prirodno je to da starije žene hysteriziraju. Ženske su takve po prirodi. Svi to znaju, posebice jednom mjesečno. Ali luđaštvo Malenih Curica u potpunosti je neshvatljivo. Isključeno. Ponižavajuće. One nemaju nikakvih problema, u najboljem slučaju mogu malo biti tužnjikave te se tu i tamo malo uvrijediti. (Chutnik, 2018:203)

Njena zadivljenost Djevicom Marijom nije jenjavala, ponekad se čini kako je ona Marušina jedina prijateljica kojoj se obraća kada joj je god potrebno. S Djevicom Marijom pričala je kao s prijateljicom, ljutila se na nju, vikala, tražila od nje razumijevanje i u njoj utjehu. Čak je pomislila da joj se i ukazala kada je u zgradi vidjela mračnu sjenu. „O, raju slatki, Blažena Djevica je ovdje, u našoj zgradi? Znala sam da će mi doći prije ili poslije. Koliko sam se samo molila, koliko sam samo vjerovala!“ (Chutnik, 2018:216) To naravno nije bila Djevica Marija, već gospođa Maria Wachelberska. Razočarana, Maruša je škarama odrezala svoje pletenice i stavila maminu šminku. Izašla je iz zgrade i zaputila se prema placu. Tamo je razlila naftu i zapalila ju. Vatra se širila, ljudi su krenuli bježati, a Maruša je samo promatrala. Primijetila je svoju nesuđenu prijateljicu pankericu i vidjela kako vatra zahvaća nju i njen bicikl. Nakon toga Maruša je postala svjesna što je učinila i dala se u bijeg. Međutim, taj bijeg nije dugo trajao, kao ni krivnja i strah koje je nakratko osjetila. Ubrzo se vratila doma kao da se ništa nije dogodilo.

5.5. SREDIŠNJI MOTIVI U DŽEPNOM ATLASU ŽENA

Glavna temakoja se provlači kroz cijeli roman i zajednička je svakom poglavlju jesu odnosi između društva i atipičnog pojedinca. U romanu je fokus na te relacije koncentriran na jednu ulicu, Opaczewsku, i njene marginalizirane stanovnike: Mariju Kretanjsku, Mariju Wachelbersku, gospodina Marijana i Marušu. Chutnik na izravan i okrutan način opisuje komentare i stavove koje društvo ima o junacima *Džepnog atlasa žena*, ne izbjegava psovke i teške uvrede te time daje dozu realnosti situacijama koje opisuje. U tim trenucima Chutnik uspijeva angažirati čitatelja pred kojim se ootvaraju dvije mogućnosti: da bude jedan od kvartovskih kritičara, da se prepozna u njihovim stavovima, ili da se od njih distancira, da razumije težinu tih riječi i njihov utjecaj, pogubnost na one na koje se to odnosi. Čitatelj se,

hipotetski, može identificirati i s likovima koji su žrtve društvenih predrasuda u odbačene ili marginalizirane u sredini u kojoj žive. Upravo zbog detaljne analize likova i čestih izravnih i okrutnih opisa situacija, angažirana književnost Sylwije Chutnik utječe na čitatelja i ostavlja snažan dojam.

Repertoar uloga i narativnih perspektiva koje je usvojila glavna pripovjedačica *Džepnog atlasa žena* puno je širi. U ulozi je etnografkinje koja opisuje bazarne običaje i obrede, kulturologa koja analizira i tumači iznesene obrasce ponašanja, kolumnistice sociologinje amaterke i sakupljačice priča koje je čula (i onih sumnjive vjerodostojnosti). (Uniłowski, 2015:179)

Marija Kretanjska, Maria Wachelberska i gospodin Marijan kao već odrasle, izgrađene osobe, žrtve su društvenog odbacivanja te su u potpunosti isključeni iz zajednice u kojoj se nalaze. Maruša Kozak još je premlada da bi u potpunosti bila isključena, no činjenica da je kompletno sama sa svojim mislima, dokaz je da je njeni vršnjaci nisu prihvatili i da su prepoznali da je drugačija od njih. Koristeći svoja 4 protagonista Chutnik prikazuje životnu stvarnost osoba koje ne pripadaju većini te svojim ponašanjem i životnim izborima odudaraju od društvenih normi. Svatko od njih drugačiji je i zbog drugačijih razloga je odbačen, no svi jednako pate zbog izopćenosti.

Drugi motiv koji se može primijetiti u prvom i drugom poglavlju, dakle kod Marije Kretanjske i gospođe Marije Wachelberske jest motiv krivnje. Marija Kretanjska osjeća krivnju što nije majka, a Maria Wachelberska što nije umrla skupa sa svojom majkom. „Obje funkcioniraju u stanju limba između života i smrti, opisane su i definirane kao mrtve dok su žive. Obje su nijeme, ne mogu izraziti svoja traumatična iskustva.” (Uniłowski, 2015:173) Jedino što im olakšava preživljavanje jest bol koju osjećaju, ta bol ih podsjeća da su i dalje žive. Kod Marije Kretanjske to je fizička bol prouzročena samoozljeđivanjem, a kod gospođe Marije radi se o psihičkoj boli koju uzrokuje krivnja koju osjeća. Niti jedna od njih dvije nije u stanju živjeti svoj život, ali nisu niti potpuno spremne umrijeti pa jednostavno preživljavaju i to je preživljavanje strukturirano oko njihovog kompleksa. Životi Marije Kretanjske i gospođe Marije u potpunosti se razlikuju, ali promatrajući svih četvero glavnih junaka *Džepnog atlasa žena*, najviše sličnosti se mogu pronaći upravo između njih dvije. Uz već spomenute sličnosti bitno je spomenuti ludilo u koje obje zapadnu. To je ludilo rezultat nerazumijevanja okoline i manjka potpore zbog koje su se obje Marije zatvorile u sebe i bile prisiljene same se nositi sa svojim problemima. U današnje vrijeme više nego ikada stavlja se naglasak na mentalno zdravlje i traženje odgovarajuće pomoći, no to nisu do kraja

detabuizirane teme. Chutnik, prikazujući situacije u kojima su se na kraju našle Marija Kretanjska i gospođa Maria, podiže svijest o najgorim posljedicama nebrige o mentalnom i psihičkom zdravlju.

Marija Kretanjska primjer je poljske žene koja nije ispunila ono što se od nje očekuje. Ranije smo objasnili poljski fenomen kulta Poljske Majke koji je i dalje vrlo bitan dio poljske kulture, bez obzira što raste broj žena koje se ne žele ostvariti kao majke, a mnogima ni institucija braka također nije bitna. U Marijinom slučaju se nije radilo o odbijanju majčinske uloge nego o nemogućnosti da je preuzme. No iako to nije njezina krivnja, ona svejedno na nailazi na razumijevanje. Chutnik time prikazuje kako društvu nisu bitne želje jedne žene, već samo je li poštovala društvene norme i ispunila ulogu koja se od nje očekuje. Djeвица Marija bitan je dio zadnjeg poglavlja i uzor za djevojčicu Marušu. U analizi četvrtog poglavlja već je objašnjena simbolika Blažene Djevice Marije i kako je Maruša njena potpuna suprotnost., Osim toga što je Marušin uzor, u katolički većinskim zemljama Marijanski kult i dalje je vrlo važan za društvo kao simbol nježnosti, požrtvornosti, strpljenja i čistoće. Djevicu Mariju smatra se idealnim uzorom za žene, ona je sve što bi prava katolička žena morala biti. Maruša je daleko od tog ideala te Chutnik kroz njen lik prikazuje osobu koja već od malih nogu osjeća potrebu za pobunom bez obzira na činjenicu da još nije u potpunosti svjesna svijeta oko sebe i načina na koji on funkcionira. Taj poriv za pobunom je nešto što obično dolazi kasnije, kad osoba sazrijeva i događa se pubertetsko buntovništvo, odnosno kad je već formirana i zrela te je određeni događaji je dovedu do tog stanja da nešto mora promijeniti. No Maruša je i dalje nezrela djevojčica.

S druge strane, gospodin Marijan jedini je pripadnik LGBTQ+ zajednice i Chutnik ga koristi kao primjer osobe koja je i dalje „u ormaru“ kao što je i veliki broj queer osoba u zemljama poput Poljske koja se i dalje nije u potpunosti otvorila i prihvatila različitost. U svim poglavljima naracija često dolazi iz perspektive društva pa tako Brigita Miloš (2018:72) tvrdi kako „narativni mehanizam kojim se većim dijelom gradi lik gospodina Marijana opisiv je hibridom pseudo-reportaže i kavanske tračpartije.“ Opisujući opću razinu razumijevanja LGBTQ+ osoba u poljskom društvu, Łukasz Szulc objašnjava kako se smatra da su se homoseksualci u Poljskoj prvi put pojavili 1989. godine nakon pada komunizma, kako lezbijke zapravo ne postoje već su „samo prijateljice“, trans osobe su samo nakaze u industriji zabave, a pojam *queer* u potpunosti je neshvaćen te ta uvjerenja autor naziva klišejima. (2016:159) Kao ilustracija jednog od pokazatelja da homofobija i dalje prevladava u poljskom društvu može poslužiti činjenica kako se više od 100 poljskih općina 2019.

godine, 11 godina nakon izlaska romana *Džepni atlas žena*, deklariralo kao „anti-LGBTQ+“ zona, točnije zona gdje pripadnici LGBTQ+ zajednice nisu dobrodošli. Međutim, Nesta Kupemba (2023) izvješćuje kako Europska komisija neće dodijeliti financije nijednoj lokalnoj vlasti koja sudjeluje u „diskriminatornom djelovanju“ te su na taj način natjerali brojne općine da se prestanu deklarirati kao anti-LGBTQ+ zona. Prikaz života gospodina Marijana u romanu zapravo nije pretjeran, dokazuje o diskriminiranju, omalovažavanju, odbacivanju i marginaliziranju osoba koje su drukčije od većine moguće je naći u statistikama, medijima, svjedočanstvima, policijskim izvještajima... Bez obzira što se nije javno izjasnio kao *queer* osoba, gospodin Marijan svejedno je meta ogovaranja i raznih pretpostavki o njegovoj seksualnoj orijentaciji, osim toga je i žrtva fizičkog nasilja.

Motiv odbačenosti ili marginalizacije provodni je motiv cijelog romana. Čitajući i analizirajući roman može se opaziti kako, iako se svi likovi temeljno razlikuju i predstavljaju određeni tip marginalizirane osobe, sama njihova ličnost i njoj inherentni biološki, seksualni i psihološki aspekti zapravo je problem za okolinu i razlog njihova smještanja na same margine društva. Ranije smo spomenuli kako su, bez obzira na međusobne razlike, svi jednako izopćeni. Njihovi problemi ne spadaju u „normalne“ probleme s kojima se bore „normalni“ ljudi, već su to problemi koji ih u očima društva čine nastranim osobama koje ne zaslužuju empatiju.

5.6. JEZIK I STIL U DŽEPNOM ATLASU ŽENA

Jezik kojim se Chutnik koristi u *Džepnom atlasu žena* na prvu se čini vrlo jednostavan. Roman je pisan tako da ga svatko može razumijeti, a Chutnik piše vrlo opušteno, direktno i jasno. Neformalnost jezika je obilježje ovog djela koje se odmah može primijetiti te što se provlači kroz cijeli roman.. Autorica se ne ustručava koristiti psovke, sarkazam te ironiju kako bi uvukla čitatelja u roman. Time postiže da se čitatelj osjeća kako je i on sam dio romanesknog svijeta te iz prve ruke promatra likove o kojima Chutnik piše, razumije ih i suosjeća s njima. Ton kojim piše također nije jedinstven, već se konstantno mijenja. Vrlo je često humorističan, no u isto vrijeme oštar. Ponekad je ozbiljan te instrospektivan. Ton se mijenja kako se mijenja i narator romana. Naravno, narator je sama autorica, no u nekim dijelovima se stječe dojam kako i društvo, koje ima vrlo bitnu ulogu u ovom romanu, ima ulogu naratora. Karakteristike naracije društva su oštar ton, grube riječi, nedostatak

razumijevanja te osuđivanja. Društvo je to koje junakinje i junaka ovog romana naziva određenim imenima, a ne Chutnik. Ona samo prenosi ono što društvo govori o njima. Marija Kretanjska je „pijandura“, „luđakinja“, „strašilo“, gospođa Maria je „stara rospija“, „stara krava“, „zgrišpana baba“ i „rumena seljača“. Gospodin Marijan je pak „homić nitković“, „pederčina“ i „tubaš“. Maruša je, kao mala curica, pošteđena takvih imena jer društvo još nije shvatilo da je drugačija od njih. Ona je „buntovnica“, „Maruša-Robin Hoodica“ i „radikalna kraljevna“. Chutnik je sklona korištenju negativno konotiranih pridjeva kojima dočarava surovu realnost. Kako bi vjerno prenijela ono o čemu piše, koristi vrlo snažne pridjeve koji pojačavaju cjelokupni dojam. „Marija je nastojala da ne čuje sav taj žamor i sve te izmrmljane, kroz zube protisnute, izvikane i ispljunute razgovore.“ (Chutnik, 2018:17-18) Također, opisuje ružnoću, smrad, negativne emocije pa i bol na, moglo bi se reći, odvratne načine kako bi kod čitatelja izazvala nelagodne osjećaje. „Odurne rane“, „otvrđnuli prst“, „izvrnuto tijelo“, „stara babuskara“, „spaljeni ljudi“, itd. samo su neki od mnogobrojnih primjera negativno konotiranih pridjeva. Rijetko kad opisuje nešto što je lijepo i pozitivno, a i ako opisuje, ne koristi više pridjeva kako bi to dočarala već se zadržava na jednom. Negativno konotirane pridjeve koji dočaravaju okrutnost društva te nepravdu života pak niže jedan za drugim.

Uz pridjeve, Chutnik koristi i glagole kako bi što vjernije oslikala događaje o kojima piše. S glagolima se poigrava kao i s pridjevima. Opisujući tragične događaje niže ih kako bi predočila njihove negativne aspekte. Također ukazuje na moralno ili etički problematične situacije. U drugom poglavlju, Chutnik posvjećuje dvije stranice silovanju koje su žene preživjele u Drugom svjetskom ratu. „Kad bi im žene dopale ruku, najprije bi ih silovali, a potom preklali.“ (Chutnik, 2018:92) Zatim nastavlja objašnjavajući: „Ponekad joj vojnik razdere vaginu bajunetom, posebice ako je riječ o maloj djevojčici. Na kraju je može udaviti, upucati. Može je silovati dvadeset muškaraca zaredom i tada postoji šansa da će poginuti.“ (Chutnik, 2018:94) Čin silovanja nešto je što izaziva zgražanje, ali rijetko kad se opisuje detaljno. Chutnik se ne zadržava samo na riječi „silovanje“ ili „silovati“, ona namjerno opisuje svaki korak, osjećaj i bolove koju žrtve osjećaju kako bi taj čin postao stvaran i za čitatelja. Time stavlja žrtvu u prvi plan, a ne silovatelja. Na isti način opisuje i trenutak kada gospodin Marijan pretučen. „Otišao je na vježbalište, a onda su ga ta govna od ljudi tako isprebijali, tako su ga iscipelari tim svojim čizmama, da mu se kralježnica nešto skroz pošemerila.“ (Chutnik, 2018:152) Ponovno se ne zaustavlja samo na činu tučnjave, već mu, koristeći glagole „isprebijati“, „iscipelari“ i „pošemeriti“ daje intenzitet. Koristeći negativno

konotirane pridjeve i glagole Chutnik približava svoje likove čitatelju. Tjera ga da razvije empatiju i zaštitničke osjećaje pružajući mu perspektivu samog lika, ali i društva. Društvenu perspektivu znamo iz srednjostrujaških ili vladinih medija, ali perspektiva žertve je ona koja nam je u stvarnom životu uglavnom nedostupna. Iako su često Marija, gospođa Maria, gospodin Marijan i Maruša okrutni prema sebi, ne mogu biti okrutni kao što može biti društvo. Chutnik tako u svom romanu predstavlja protagonista svakog poglavlja te antagonista koji je uvijek društvo. Tri junakinje i jedan junak dobri su likovi, oni koje razumijemo, koje želimo zaštititi od uvreda, nasilja i maltretiranja, a društvo je zločinac koji se svom silom trudi uništiti svoje protivnike, dobre likove.

Naracija autorice puna je satire i cinizma, pogotovo kad su u pitanju vjerski motivi koje prikazuje u svom romanu. „Intimne su molitve žena u jednom trenutku otplinule iz mnoštva poljskih kućanstava, slijevajući se u ritmično ribanje i ispiranje. Majka Božja od Pospremanja usredotočeno je bilježila svako dobro djelo svojih vjernih boginja kućanstava.“ (Chutnik, 2018:23) Ranije se pojasnila važnost Katoličke crkve u Poljskoj te njezin utjecaj na društvo, upravo zbog toga *Džepni atlas žena* koristi marginalizirane likove koje je društvo odbacilo jer ne ispunjavaju standarde i pravila za koje ona smatra kako Katolička crkva nameće. Često je ismijava, koristi sarkazam te ironiju. Već je spomenuto kako je jezik jednostavan, koristi svakodnevne izraze, ponekad čak i kolokvijalne, tipične za Varšavu. Taj varšavski govor doprinosi autentičnosti likova, događaja i okoline. Bez obzira što je jezik jednostavan, on je bogat te figurativan. Na taj način Chutnik uspješno uvlači čitatelja u roman. Također se ističe i kratkoća rečenica. Naime, Chutnik je sklona detaljnim opisivanjima, no ti opisi su nerijetko rascjepkani na više rečenica. „Odjednom se ispod kotača moćnog kamiona izvukla okrvavljena Marija. Nepotopiva žena. Čovjek od čelika. Ugojena tradicijom ustanka i prevrata, Hansa Klossa, ubili ga i pobjegli. Batman forever.“ (Chutnik, 2018:65) Međutim, kratke rečenice ponajviše koristi kada opisuje neki tragični događaj. Tada se situacije koje opisuje čine brže, intenzivnije. Njima Chutnik stvara određeni ritmi potiče čitatelja da zastane i razmisli, procesuirano pročitano. S druge strane, duži opisi imaju sporiji tempo, mirniji i sigurniji. Čini se kao da kratkoćom rečenica Chutnik ističe ono tragično u romanu.

5.7. REAKCIJE NA DŽEPNI ATLAS ŽENA

Iako je debitanski roman Sylwije Chutnik, *Džepni atlas žena* ostavio je snažan dojam, uglavnom pozitivan, no bilo je i negativnih reakcija. Nakon što smo kontekstualizirali

njegovo mjesto, namjere i ulogu, ne iznenađuje činjenica da je njegov sadržaj bio dočekan s različitim reakcijama i da je bilo nerealno očekivati da bude unisono prihvaćen i hvaljen. Naravno, važno je uzeti u obzir činjenicu kako su recenzije nerijetko pisane subjektivno, unatoč tome što je znanost o književnosti izgradila alat i metodologiju objektivnog čitanja i vrednovanja književnih djela. Netko tko dijeli mišljenje s Chutnik i drži da su homofobija, seksizam ili antisemitizam problemi u poljskom društvu prije će reagirati pozitivno na *Džepni atlas žena* te će smatrati kako je takva vrsta angažirane književnosti prijeko potrebna. S druge strane, neki će shvatiti roman kao svojevrsnu „zapadnjačku propagandu“, što je formulacija koja se često može čuti kada se priča o npr. *queer* tematici i prati je tvrdnja da je to dekadentna kultura koja se pokušava nametnuti poljskom društvu. Ponekad je teško objektivno ocijeniti roman u kojem se jasno vidi stav autora, no *Džepni atlas žena* je, bez obzira na svoju, za neke kontroverznu tematiku, privukao pažnju poljskih čitatelja. Kinga Siatkowska-Callebat tvrdi kako se „Chutnik u svom romanu poigrava raznim književnim konvencijama, od realizma do horor romana“. (2020:419)

U svojoj recenziji na portalu *Polytika*, Wolny – Hamkało (2008) smatra kako se *Džepni atlas žena* igra s našim načinom razmišljanja o ljudima te podučava suosjećanju. Dodaje kako je Chutnik vrsni promatrač, ima smisla za humor, ali i sluha za jezik kojim se služi, no najviše od svega kako priča na vješt, dirljiv i zanimljiv način. Czehowicz (2008) pak tvrdi kako Chutnik ispituje „poljsku ženstvenost, ali prije svega poljsku zavist, taštinu, ksenofobiju i zlobu. Jednostavni snovi srušit će se o pločnik svakodnevice, a riječi koje opisuju paradu raznih tipova žena sudarat će se s njihovim stvarnim slikama.“ Gajda (2010) pak kritizira jezik kojim se Chutnik služi te ga naziva najgorim dijelom romana. Tvrdi kako se autorica koristi kratkim rečenicama koje bi u čitatelju „trebale pobuditi dojam dinamičnosti i sirovosti priče, ali su za njega neprobavljive.“ No s druge strane, Gajda dodaje kako je ovo knjiga za sve ljubitelje žena, no i one koji ne vjeruju u njenu moć te zaključuje kako će „prvi samo potvrditi ispravnost svojih uvjerenja, dok će drugi shvatiti koliko su u krivu“.

Chojnowski (2008) je oštiji u svom komentiranju te tvrdi kako Chutnik „ne objašnjava svijet, već samo izvještava o svijetu“. Također dodaje kako je Chutnik samo još jedna od autora koja daje glas likovima bez glasova, za neke ne postoji previše takvih autora, no za druge je to već viđeno. Uz to smatra kako neki poljski autori pišu samo da bi se pojavili u medijima i da bi *Džepni atlas žena* bio bolji da se Chutnik suzdržala od komentara. Čitajući ostale recenzije može se primijetiti kako je jedna od velikih zamjerki bio način na koji Chutnik piše i opisuje. Kratke rečenice te ironičan i oštar jezik možda nisu kod svih izazvali

ono što je Chutnik priželjkivala. Bałaga (2016:130) u *Džepnom atlasu žena* vidi poveznicu s njezinim kasnijim djelima.

Gledajući unazad, jasno je da debitantski roman Chutnik pregled onoga što ćemo pronaći u njezinim narednim tekstovima. Pojedini motivi vraćat će se mnogo puta i postati njezin zaštitni znak. Riječ je prije svega o simboličkom nasilju, iako treba naznačiti i temu grada i mjesta definiranih poviješću.

Još jedna kritika upućena romanu tiče se velike razlike između prvog i drugog te trećeg i četvrtog poglavlja. Naime, čitajući roman može se primijetiti nedosljednost u psihološkoj analizi likova. Dok su Marija Kretanjska i gospođa Maria Wachelberska vrlo detaljno razrađene što čitatelju pomaže da suosjeća te bez osuđivanja razumije njihove odluke, gospodin Marijan i djevojčica Maruša odaju dojam manje bitnih likova, iako je svatko od njih jedan od četvero glavnih likova ovog romana i trebali bi biti ravnopravno prezentirani. Uniłowski konstatira kako je „karakteristično da su neki recenzenti najviše ocijenili prve dvije priče. Njihove junakinje djelovale su psihološki kompleksnije, a u usporedbi s njima priče o „ženomužu“ i Maruši Kozak doimale su se kao predvidljive ilustracije unaprijed postavljenih teza“. (2015:13)

Spomenute kritike očito nisu bile dovoljne da odbiju čitatelje od njenog stvaralaštva, te je Chutnik postala vrlo znana i u određenim krugovima cijenjena književnica i aktivistica. Kako je već ranije spomenuto, *Džepni atlas žena* donio je Chutnik mnoge nagrade i priznanja, stavio je na kartu poljskih feminističkih književnica te dovoljno zainteresirao ne samo poljske već i strane čitatelje za njene buduće projekte i književna djela.

6. ZAKLJUČAK

Danas kada nam je sve dostupnije nego što je ikada bilo vrlo je teško biti neinformiran, ali je istovremeno teže izgraditi i jasan, dosljedan stav upravo zbog mnoštva oprečnih informacija, među kojima su mnoge lažne i tendenciozne. Za većinu nas novine, vijesti, portali, radio pa čak i društvene mreže mediji su preko kojih se informiramo, često i educiramo o temama koje nam nisu toliko bliske i poznate. Naravno, kako je ranije već spomenuto, svatko se najviše informira o nečemu što ga zanima, sa čime se slaže ili je blisko njegovom svjetonazoru. To također spada u tzv. „komfort zonu“. Ljudima je teško da je napuste, propitaju svoje stavove i uvjerenja, osvijeste predrasude te nerijetko smatraju nepotrebnim dodatno se informirati i educirati o nečemu što se njih izravno ne tiče. *Džepni atlas žena* roman je koji nije namijenjen samo određenoj publici: neplodnim ženama koje je muž ostavio, starijim gospođama koje cijeli život žive u svojoj istraumatiziranoj prošlosti, muškarcima koji nikada nisu „izašli iz ormara“ i priznali da se ne osjećaju kao muškarci ili atipičnim djevojčicama koje muče egzistencijalna pitanja. Namijenjen je i svima onima koji ne suosjećaju, ne znaju kako je to biti marginaliziran, no žele razumjeti i shvatiti da životi postoje i izvan njihovih četiri zida te da se drastično razlikuju od njihovih života.

Koliko god patetično zvučalo, angažirana književnost ima priliku utjecati na promijene u društvu, nabolje ali i nagore, ovisno o tome tko je piše, s kojom namjerom i s kakvom političkom podrškom, a angažirana književnost Sylwije Chutnik ima cilj involvirati čitatelja, osvijestiti mu kompleksnost svijeta i probleme u društvu koji se ne smatraju prioritetima jer se ne tiču većine ljudi. Skupine koje se smatraju manjinama, kao što su u romanu osobe koje pripadaju vjerskoj manjini, seksualnoj pa i oni koji spadaju u manjinu zbog svog drugačijeg mišljenja, s razlogom se nazivaju manjinama jer ih nema dovoljno da se obrane i založe za svoja prava, a kamoli da bi ta prava bila smatrana zdravorazumskim i prirodnim, kao što je slučaj s pravima dominantne većine. Pisanjem o marginaliziranim osobama približava ih se nekome tko možda nikada nije imao prilike susresti se s takvom osobom u stvarnom životu i tko je pun predrasuda. Kada ih se prikaže kao stvarne osobe, osobe koje imaju neostvarene želje i neispunjene snove, čine se kao stvarni ljudi. U uvodu ovog diplomskog rada postavilo se pitanje što je književnost, no isto tako se moglo postaviti i pitanje čemu točno služi književnost. Ni na jedno od ta dva pitanja ne postoji isključivo jedan točan odgovor jer književnost nema samo jedan cilj. Ona može služiti kao nešto vrlo važno, kao što je očuvanje povijesti i kulture ili oblikovanje identiteta. Nekima pak služi kao utjeha, bijeg od stvarnosti,

kao svojevrsna terapija. Drugima je razonoda, način za iskoristiti slobodno vrijeme i opustiti se. Međutim, ako se fokusiramo isključivo na angažiranu književnost, samo ime nam odaje njen cilj – angažirati čitatelja.

Angažirana književnost u stanju je inspirirati, motivirati, potaknuti raspravu, ali i natjerati čitatelja da ispita svoju ulogu u društvu. Ona razvija kritičko mišljenje, širi horizonte, navodi na promjenu pa čak i potiče empatiju. Sva navedena obilježja karakteristična su za angažiranu književnost, ali i za *Džepni atlas žena*. Chutnik se ne zadržava na jednom, već predstavlja četiri kompleksna lika. Četiri različite osobe koje je autorica odabrala da predstavljaju one najodbačenije u poljskom društvu te im na taj način dala glas koji im nedostaje. *Džepni atlas žena* vrlo je provokativan roman i nije za svakoga. U konzervativnom društvu koje smatra kako osobama o kojima piše Chutnik glas niti ne treba, rizično je predstaviti se s romanom kakav je *Džepni atlas žena*, no može biti i vrlo zahvalno. Na taj način Chutnik je zauzela mjesto među vodećim suvremenim autorima koji svojom književnošću pokušavaju angažirati svog čitatelja i potaknuti ga, ne samo na razmišljanje, već i na promjenu koja neće ostati samo na riječima. Likovi koje je odabrala, izravan način na koji piše o njima, jezik koji koristi te surovost koja obilježava cijeli roman nisu slučajni. Njihov je cilj uznemiriti čitatelja, ne ostaviti ga ravnodušnim i natjerati ga da stvori svoje mišljenje o likovima, ali i o situacijama o kojima Chutnik piše. To možda neće postići kod svakog čitatelja. Netko će prestati čitati, drugi će pročitati i neće se zapitati što mu Chutnik želi prenijeti, a netko će pak roman smatrati „zapadnjačkom propagandom“ o kojoj se ranije pisalo. Međutim, dokle god postoji netko tko će čitati angažiranu književnost i iz nje izvlačiti pouku, njen će cilj biti ispunjen.

7. LITERATURA

- Antoszewski, A. (2011). Prawo i Sprawiedliwość w polskim systemie partyjnym (przyczynek do dyskusji o systemotwórczej roli partii). *Przegląd Politologiczny*, 79–93. Preuzeto s <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/c5b6c2a1-d7e2-4512-ad1b-cedb60c4a10c/content>
- Bałaga, M. (2016). W imieniu kobiet podziemnych : o twórczości Sylwii Chutnik. *Skład osobowy: szkice o prozaikach współczesnych*, 125–142. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Preuzeto s <https://core.ac.uk/download/pdf/197752821.pdf>
- Banas, S. (2018). Džepni atlas marginaliziranih (Sylvia Chutnik, Džepni atlas žena, prev. Emilio Nuić, Hena com Zagreb, 2017). *Književna smotra*, 50 (187(1)), 161-163. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/201803>
- Biały, F. (2013). Polityka, Literatura; demokracja. *Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM*, (8), 7–10. Preuzeto s [file:///C:/Users/TEMP/Downloads/Polityka_literatura_demokracja%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/TEMP/Downloads/Polityka_literatura_demokracja%20(1).pdf)
- Chojnowski, G. (2008). Sylwia Chutnik: Kieszonkowy atlas kobiet. Preuzeto s <http://chojnowski.blogspot.com/2008/05/sylvia-chutnik-kieszonkowy-atlas-kobiet.html>
- Chrostowski, M. (2023). “Unholy alliance”: Identification and prevention of ideological and religious frames between right-wing populism and Christianity in Poland. *Zeitschrift Für Religion, Gesellschaft Und Politik*, 7(1), 321–348. Preuzeto s <https://link.springer.com/article/10.1007/s41682-023-00146-3>
- Compagnon, A. (2007). *Demon teorije*. (M. Čale, Trans.). Zagreb: AGM.
- Culler, J. (1997). *Literary theory: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Czechowicz, J. (2008). "Kieszonkowy atlas kobiet" Sylwia Chutnik. Preuzeto s <http://krytycznymokiem.blogspot.com/2008/04/kieszonkowy-atlas-kobiet-sylvia-chutnik.html>

- Engell, J. (1999). *The committed word*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, 1-193. Preuzeto s https://books.google.hr/books?hl=en&lr=&id=24YDkYK3aqYC&oi=fnd&pg=PP12&dq=committed+literature&ots=FRLdtUJXH&sig=ebKethe-wWUhGMRsZ1Os14qlW6A&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Felski, R. (1989). *Beyond feminist aesthetics: Feminist literature and social change*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Gajda, D. (2010). Recenzja książki: Kieszonkowy atlas kobiet. Preuzeto s <https://www.granice.pl/recenzja/kieszonkowy-atlas-kobiet/1366>
- Goettig, M. (2016). *Poland to ban prescription-free emergency contraception*. Preuzeto s <https://www.reuters.com/article/us-poland-contraception-idUSKCN0WQ1U1>
- Grabowska, M., & Rawłuszko, M. (2021). *Everyday feminism and the authoritarian right in Poland: Heinrich Böll stiftung*. Preuzeto s <https://www.boell.de/en/2021/12/01/everyday-feminism-and-authoritarian-right-poland>
- Gwiazda, A. (2019). The Substantive Representation of Women in Poland. *Politics & Gender*, 15(2), 262 - 284. Preuzeto s <https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/en/publications/the-substantive-representation-of-women-in-poland>
- Jolly, M. (2016). *Feminist literature: Puncturing the spectacle*. Preuzeto s <https://www.bl.uk/20th-century-literature/articles/feminist-literature-puncturing-the-spectacle>
- Koludrović, B. (2014). Političnost književnosti, literarnost politike i transgresivnost: Georges Bataille. *Umjetnost riječi*, 58 (2), 205-224. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/159377>
- Korolczuk, E., Kowalska, B., Remme, J., & Snochowska-Gonzalez, C. (2019). *Bunt kobiet: czarne protesty i strajki kobiet*. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności. Preuzeto s https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/152796/korolczuk_kowalska_remme_snochowska-gonzalez_bunt_kobiet_czarne_protesty_i_strajki_kobiet_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kowalczyk, I. (2003). Matka-Polka kontra supermatka? *Czas Kultury*, (5/2003). Preuzeto s <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=140003>

Miller, J. H. (2002). *On literature*. London: Routledge.

Miloš, B. (2018). O nekim ženskim likovima u prozama Naša žena Tanje Mravak i Džepni atlas žena Sylwije Chutnik. *Književna smotra*, 50 (187(1)), 71-83. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/201780>

Nesta Kupemba, D. (2023). No EU cash for 'anti-LGBT' zones in Poland, commission confirms. Preuzeto s <https://www.thepinknews.com/2023/05/17/poland-anti-lgbtq-zones-eu-funding/>

Paul-Sartre, J. (1981). *Šta je književnost / Žan Pol Sartr* ; izabrao Miloš Stambolić ; preveli Frida Filipović, Nikola Bertolino. Beograd : Nolit.

Rankin, J. (2023). 'I will do the same again': activists continue fight against Poland's strict abortion laws. Preuzeto s <https://www.theguardian.com/world/2023/may/24/i-will-do-the-same-again-activists-continue-fight-against-poland-strict-abortion-laws>

Siatkowska-Callebat, K. (2020). Kieszonkowy Atlas Języków Warszawskich. Cztery Marie – Cztery Języki – Cztery Warszawy (W Powieści Sylwii Chutnik "Kieszonkowy Atlas Kobiet"). *Prace Filologiczne*, 74, 413–426. Preuzeto s <https://www.journals.polon.uw.edu.pl/index.php/pf/article/view/479/363> (ovo dodati u analizu jezika)

Solar, M. (2005). *Teorija književnosti (XX)*. Zagreb: Školska knjiga.

Szulc, Ł. (2011). *Queer in Poland: Under Construction*.

Uniłowski, K. (2015). Niesamowite i dowcipne. O Kieszonkowym atlasie kobiet Sylwii Chutnik. *Śląskie Studia Polonistyczne*, (1(6)), 171–187. Preuzeto s <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-045a5c74-010b-4a94-880f-5c1048554271>

Wejbert-Wąsiewicz, E. (2017). Feminizm W Polskiej literaturze kobiet. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*, XV(2), 97–109. Preuzeto s file:///C:/Users/TEMP/Downloads/Feminizm_w_polskiej_literaturze_kob.pdf

Wolny - Hamkalo, A. (2008). Recenzja książki: Sylwia Chutnik, "Kieszonkowy atlas kobiet".
Preuzeto s <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/253567,1,recenzja-ksiazki-sylwia-chutnik-kieszonkowy-atlas-kobiet.read>

Woźniak, E. (2014) 'Język a emancypacja, feminizm, gender', *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, LX (60), 295-312. Preuzeto s <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6a4e3e15-0986-4c5d-a7d5-b2993b5b43b4>